

”På hvilken måte kan sentrale kristne perspektiver på arbeid (KPA) påvirke adferd i kommersielle organisasjoner?”

-Et rammeverk

Kristian Kopperud

Veileder: Magne Supphellen

Masterutredning med fordypning i strategi og ledelse

NORGES HANDELSHØYSKOLE

"Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen inntår for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet."

Innhold

Forord	3
Sammendrag	5
1. Innledning.....	6
1.1 Formål, problemstilling og avgrensing	6
1.2 Metodisk tilnærming valg av kilder og teori.....	8
1.2.1 Forskningsdesign.....	8
1.2.2 Dokumentstudier	9
1.2.3 Egenskaper ved sekundære kilder.....	9
2. Historiske og nyere bidrag til debatten om religionens betydning	11
2.1 Protestantisme og økonomisk gjennombrudd	11
2.2 Moderne forskningsbidrag	13
2.2.1 Religiøs påvirkning på selvkontroll og selvregulering.....	13
2.2.2 Proposisjoner om religion, selvregulering og selvkontroll.....	15
2.3 Konsekvenser av KPA	21
3.0 KPA og næringsvirksomhet.....	25
3.1 Plikt- og kallsetikk.....	25
3.1.1 Det kristne kallet	25
3.1.2 Nytestamentlige og oldkirkelige perspektiver på arbeid.....	28
3.1.3 Luthersk reformasjon	28
3.1.4 Reformert tradisjon	30
3.1.5 Moderne og romersk-katolsk teologi	32
4.2 Herlighetsteologi.....	34
4.2.1 Framvekst av herlighetsteologien	35
4.2.2 Herlighetsteologisk lære.....	36
4.3 Fatalisme	41
5.0 Syntese: Et rammeverk	48
5.1 Generelle trekk ved et kristent livssyn	48
5.2 Etablering av standarder og mål.....	49
5.2.1 Standarder og mål i henhold til plikt og kallsetikk	51
5.3.1 Standard og mål i henhold til fortjenesteorientering.....	53
5.4.1 Standard og mål i henhold til en fatalistisk orientering	55
5.5 Konsekvenser av KPA blant ansatte i en kommersiell organisasjon.	56
5.6 Teoretiske implikasjoner	61

5.7 Praktiske implikasjoner	63
7.0 Litteraturliste	65

Forord

Denne utredningen er en del av masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole, Institutt for strategi og ledelse.

Utredningen ser nærmere på hvordan ulike religiøse orienteringer påvirker adferd i kommersielle organisasjoner. Dette er et område en har arbeidet relativt lite med i vitenskapelig sammenheng. Ved å kombinere ulike fagdisipliner søker studien å etablere proposisjoner som er av betydning for en kommersiell organisasjon. Ved hjelp av teologisk, religionspsykologisk, entreprenørskaps og aktuelle historiske kilder, får oppgaven et bredt grunnlag. Denne tilnærming gjør det også mulig å finne interessante koplinger.

Jeg vil takke familie og venner for gode innspill og god støtte gjennom prosessen. Avslutningsvis vil jeg også takke min gode veileder, Magne Supphellen for engasjerte og givende samtaler og veiledning under hele arbeidet med utredningen.

Bergen, medio juni 2011

Kristian Kopperud

Sammendrag

Sammenhengen mellom religion og adferd i kommersielle organisasjoner er et lite utforsket område. Målet med denne studien er å skaffe mer innsikt i hvordan ulike religiøse orienteringer påvirker adferd som er av betydning for en kommersiell virksomhet.

Oppgaven baserer seg på sekundære kilder fra ulike fagfelt. For det første historiske kilder som omtaler deler av tematikken, moderne religionspsykologiske studier, nyere forskning på entreprenørskap og teologiske tekster som omtaler perspektiver på arbeid (KPA).

Av de tre perspektivene oppgaven fokuserte på (plikt og kallsetikk, fortjenesteorientering og fatalistisk orientering) var plikt og kallsetikk det perspektivet som i størst grad påvirket selv-effektivitet, selvkontroll og selvregulering positivt. Med bakgrunn i denne relasjon ble det utledet 7 proposisjoner om hvordan dette perspektiv påvirket adferd i en kommersiell organisasjon.

Oppgaven utfordrer eksisterende teori og gir viktige praktiske implikasjoner og utfordrer til videre studium av dette emnet.

1. Innledning

Boktittelen ”Church on Sunday, Work on Monday” (Nash & McLennan) kan stå som et typisk uttrykk for hvordan mange mennesker tenker om forholdet mellom arbeid og religion. Religiøse aktiviteter og arbeidslivet er to atskilte uavhengige sfærer som ikke står i forhold til hverandre. Troen er en privatsak og har ingenting med arbeidslivet å gjøre. Boken til Nash & McLennan er basert på intervjuer med ulike personer. Gjennomgående avviser disse et forhold mellom religion og kommersiell adferd. To kristne forretningsmenn kan stå som representanter for hvordan mange tenker om forholdet mellom religion og arbeid:

”You can’t argue that religion has a role in business. They’re totally different. Sure my inner values overlap, because that’s who I am, but that’s not religion.” Den andre er mer moderat i sin uttalelse: “I love Sunday. I love Monday. Then there’s my faith, and that’s separate from both. What I don’t really understand is what relationship they have to each other or what it should be” (ibid.)

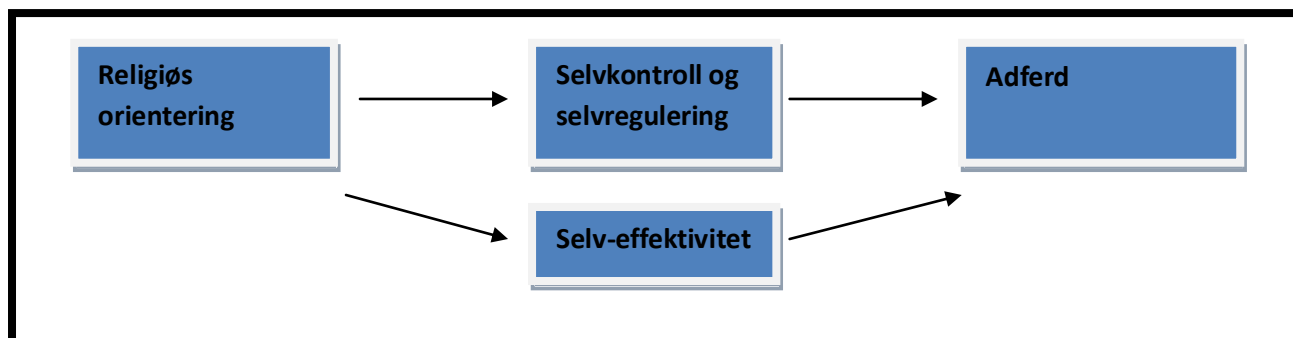
Denne tankegangen er trolig typisk for dagens mennesker. Den religiøse sfære kan ikke og skal ikke sees i sammenheng med arbeids og næringsliv. Denne oppgaven fokuserer på dette feltet for å søke å finne sammenhenger mellom religion, representert ved den kristne tro og den påvirkning denne kan ha på adferden til aktører i kommeriselle organisasjoner.

1.1 Formål, problemstilling og avgrensing

Min ambisjon med denne oppgaven er å komme med et bidrag som kan belyse og avdekke noe mer om relasjonen mellom lønnsomhet og religiøs tro. Når en ser på arbeidet som er gjort på dette området, så er det fortsatt mye som ikke er bearbeidet i tilstrekkelig grad. Ulike teorier preger området og flere av disse har sin posisjon uten å ha tilstrekkelig empiri som underbygger dem. Det er derfor nyttig å fortsette arbeidet på dette feltet og søke dypere ned i en kompleks materie. Denne oppgaven er et bidrag til å utdype kunnskapen innen dette området og etableres ved å bruke flere ulike fagdisipliner. Min problemstilling i foreliggende oppgave er: *”På hvilken måte kan sentrale kristne perspektiver på arbeid (KPA) påvirke adferd i kommersielle organisasjoner?”*

Religiøse orienteringer utgjør viktige bakenforliggende effekter som påvirker selvkontroll, selvregulering og selv-effektivitet (benytter begrep i tråd med Wormnes & Manger 2005) som igjen får konsekvenser for adferd.

Figur 1: Skisse av oppgaven

For å avgrense behandlingen av emnet har jeg valgt å ta utgangspunkt i kristendommen. Dette gjøres fordi jeg her har størst kjennskap til denne religionen, og det forenkler prosessen med å etablere sentral og allmenn kunnskap om religiøse aspekter. Å arbeide inngående med en bestemt religion har potensialet i seg til å gi langt grundigere analyser enn om man fokuserte overfladisk på flere religioner. Noe så komplekst og grunnleggende som religion lar seg i noen sammenhenger kun belyses ut fra den kontekstuelle helhet og blanding mellom ulike religioner kan dermed hindre en god og dekkende analyse.

En annen avgjørende grunn for å velge kristendommen og KPA som kasus er omfanget av det materialet en finner av studier gjort med en kristen referanseramme, til forskjell fra de øvrige verdensreligioner. De foregående studier er en nyttig støtte og legger viktige premisser for denne oppgave.

Religion kan hevdes å være et altomfattende system som gir mening og holdepunkter for å tolke livet og omgivelsene. Det gjelder både i forhold til en eller flere høyere makter, og det gjelder i forholdet til medmennesker i de mellommenneskelige relasjoner og menneskets forhold til skaperverket for øvrig. Både den guddommelige dimensjonen og den jordiske dimensjonen må belyses og ivaretas for at en skal gi et korrekt bilde av det religiøse innhold.

De tre perspektivene som trekkes frem i denne oppgaven er plikt og kallsetikk, fortjenesteorientering og fatalistisk orientering. Gjennom disse blir ulike perspektiver presentert og gjort rede for. Alle orienteringene kan i større eller mindre grad utledes fra kristen tro og tanke og er anvendbare i møte med adferd i kommersielle organisasjoner. Perspektivene og vektleggingen av dem medfører ulike forventninger og krav til tilhørerne og det er dermed å forvente at ulike perspektiv vil medføre ulike utfall.

Når en her søker å etablere kunnskap om konsekvenser ved KPA, så skjer det ved en bred tilnærming til hva en anser som relevant ved disse. Oppgaven vil derfor bruke aktivt både kanoniske tekster, teologi- og kirkehistorie samt empiriske funn blant mennesker som anser sin livstolkning i tråd med den kristne tradisjon. Oppgaven vil derfor ikke gi fullstendige fremstillinger av ulike kirkesamfunn eller teologers lære, men trekke frem utsagn eller praksis som er relevante for å etablere KPA med henblikk på adferd i kommersielle organisasjoner.

1.2 Metodisk tilnærming valg av kilder og teori

Oppgaven har fire ulike kilder en gjør nytte av for å belyse emnet. For det første har man historiske kilder som i noen grad omhandler samme tema. Dernest er moderne religionspsykologi en kilde til fornyet innsikt. Samtidig er nyere forskning på entreprenørskap særdeles viktig som referanseramme for arbeid som fokuserer på adferd i kommersielle organisasjoner. Avslutningsvis er studier av tekster med teologisk innhold eller beskrivelse avgjørende for å sette det spesifikke kristne inn i oppgavens emne.

Oppgaven baserer seg derfor på bruk av sekundære kilder. Hovedformålet med all vitenskap er å komme frem til ny innsikt og kunnskap. Det kan dermed synes noe paradoksalt å gjøre en studie ut fra allerede eksisterende kilder. Vitenskapshistorien har derimot vist at det er fullt mulig å benytte en metode som bygger på allerede eksisterende kildemateriell. Som eksempel på dette kan en vise til Durkheim sin studie av selvmord i katolske og protestantiske områder, hvor han tok utgangspunkt i statlige registrerte selvmord i ulike geografiske områder og Karl Marx sin hypotese om "klassekampen" som han utledet fra økonomiske statistikker. Max Weber benyttet også denne metode i sin studie av forholdet mellom religion og det kapitalistiske gjennombrudd. Ved å benytte seg av ulike reformatoriske tekster kom han med en ny hypotese om hvordan disse to faktorene påvirket hverandre (Frankfort-Nachmias & Nachmias 2000).

1.2.1 Forskningsdesign

For å kunne svare på problemstillingen legger jeg opp til en forklarende studie (Saunders, Lewis & Thornhill 2007). Problemstillingen spør etter hvordan ulike kristne orienteringer kan påvirke adferd i kommersielle organisasjoner, og derfor må oppgaven ha som ambisjon å komme med konstruktive innspill som kan forklare sammenhengen mellom de aktuelle faktorene.

KPA og adferd er kjente størrelser som en kan identifisere og presentere gjennom allerede eksisterende kilder. Jeg vil derfor benytte meg av det som kalles en kvalitativ dokumentstudie

(Tjora 2010) eller innholdsanalyse (Ringdal 2001). Grønmo (sitert i Holter og Kalleberg 1996) hevder at de fleste studier har både kvalitative og kvantitative elementer og at det etablerte skillet er noe kunstig. Det avgjørende for ham er dermed dataene som samles inn og ikke metoden. Tommelfingerregelen er da at materialet som kan og skal mengde- eller tallfestes er kvantitativt, mens data som ikke kan og skal gjennom denne prosess blir sett på som kvalitative. Samme sosiale fenomen kan dermed studeres både kvantitativt og kvalitativt.

Studien skiller seg fra andre kvalitative undersøkelser siden jeg ikke skal observere eller samtale med informanter, men forholde meg til allerede nedskrevne kilder. En av årsakene til at studien kan kalles en kvalitativ undersøkelse er at oppgaven gjør flittig bruk av sitater for å identifisere ulike posisjoner (Ringdal 2001), og at jeg har en åpen tilnærming til kildematerialet hvor nye tekster kan gjøre seg gjeldende underveis. Dette skiller seg fra en kvantitativ tilnærming hvor en velger ut tekstene før en begynner å analysere dem (Halvorsen 2008). Studien er en ren dokumentstudie hvor dokumentene danner grunnlaget for hele oppgaven.

1.2.2 Dokumentstudier

Det finnes ulike typer dokumenter. For å sortere mellom de ulike typene har Scott (sitert hos Bryman 2001) kategorisert de ulike dokumenttypene i ulike klasser. For det første har man et skille mellom personlige og offisielle dokumenter, som igjen kan deles inn i private eller statlige dokumenter. Kvaliteten på de ulike dokumentene varierer og Scott (ibid) opererer med fire ulike kriterier: autentisitet, troverdighet, representativitet og klarhet. Disse kriteriene er det derfor viktig å være seg bevisst siden dokumentene en legger til grunn er viktige for kvaliteten på selve studien.

Når man har lagt til grunn relevante dokumenter for oppgaven, må en søke å danne seg et bilde av meningen i teksten. Tolkning og analyse av teksten som tar sikte på å skaffe kunnskap om den opprinnelige mening kaller vi hermeneutikk (Bryman 2001). Når man arbeider hermeneutisk med en tekst, så har man et tosidig blikk på teksten; både forfatterens tanker og omgivelsene som teksten blir til i.

1.2.3 Egenskaper ved sekundære kilder

Det er flere grunner til å benytte seg av allerede eksisterende dokumenter når en skal gjøre en studie. Frankfort-Nachmias & Nachmias (2000) argumenterer for tre grunner til å bruke denne metoden. For det første hevder de at i gitte studier så krever studien at en benytter denne metoden. Særlig gjelder dette historiske studier hvor en i stor grad må legge til grunn

historiske dokumenter som kilde til innsikt i fenomenet som studeres. Andre situasjoner det er nyttig å bruke denne metoden, er når en skal sammenligne store datasett. Dokumentstudier gjør det mulig å undersøke et større antall enn om en skulle foretatt primærundersøkelser. Dette kan igjen medføre at en kan komme frem til generaliserbare funn.

Forfatterne hevder videre at det er flere metodiske fordeler når en bruker sekundære kilder i sitt arbeid. Det er flere grunner til dette. Blant annet så muliggjør gode sekundære studier gjentakelse, og dersom flere studier indikerer det samme så medfører dette større troverdighet til funnene i studiene som har samme konklusjon. Sekundære kilder gjør det også mulig å gjennomføre studier over en lengre tidshorisont når en kan benytte datamateriale som er samlet inn over tid og sammenligne med data fra ulike tidsepoker og steder. Dette kan danne grunnlag for å finne trender og lignende i en historisk utvikling. Enda en metodologisk fordel med sekundære studier er knyttet til informasjonsinnhenting fra de ulike kildene. Når en gjennomfører sekundære analyser, så ser en ofte på mange ulike variabler og arbeider grundig med ulike aspekt av materialet. Dette kan da gi en meget god innsikt i materialet. Enda en metodisk fordel ved å bruke sekundære kilder, er at denne tilnærming kan benyttes til triangulering som dermed kan øke validitet ved studier av primærkilder.

Den tredje hovedmotivasjonen som Frankfort-Nachmias & Nachmias (2000) angir er de relativt lave kostnadene en har med gjennomføring av denne type studier. Dersom en må samle inn store mengder data på egenhånd, så medfører dette store kostnader i innsamlingsprosessen. Dersom det er mulig, vil bruk av sekundære kilder redusere kostnadsnivået betraktelig.

Disse fordelene nyanseres samtidig av flere utfordringer ved bruk av sekundære kilder. Hovedutfordringen er at det er andre som har samlet inn datamaterialet med et annet formål enn vårt. Dette kan da medføre at materialet er lite egnet for vårt formål. Det kan blant annet tenkes at det kun dekker noen av faktorene vi har ønsket å se nærmere på (Adams 2007).

2. Historiske og nyere bidrag til debatten om religionens betydning

Forholdet mellom religion og økonomisk adferd kan drøftes fra ulike ståsteder. Den historiske debatt har hovedsakelig foregått blant teologer, religionspsykologer og samfunnsforskere.

Dette har gitt innsikt som er av stor betydning også for det økonomiske fagfelt. I det følgende vil jeg kort skissere den historiske oppblomstring av debatten om religion og samfunnsutvikling. Deretter vil jeg referere nyere forskning som er sentral for denne oppgave og som kan danne et fundament for videre forskning.

2.1 Protestantisme og økonomisk gjennombrudd

Den som i sin tid løftet frem religionens betydning for økonomien var sosiologen Max Weber. Med sine artikler om protestantismen og den kapitalistiske ånd kom han med banebrytende påstander om hvordan den kapitalistiske utvikling hadde funnet sted.

Det kapitalistiske systems gjennombrudd endret samfunnet fra et tradisjonalistisk samfunn til det samfunnet som preger våre livsvilkår i dag: *”Nutidens kapitalistiske økonomi er et uhyre kosmos, som den enkelte fødes ind i, og som fremtræder for ham, i hvert fald som enkeltmenneske, som et stort og uforanderligt bygningsværk, som han må leve i. For så vidt den enkelte indgår i markedsmekanismen, påtvinger dette system ham normerne for hans økonomiske handlen.”* (Weber 1972) Ambisjonen til Weber var derfor å finne en forklaringsmodell for gjennomslaget for kapitalismen i datidens Europa og Nord-Amerika. Handel har en alltid hatt i siviliserte samfunn, men med kapitalismen ble samfunnsmonter og tilnærmingen til arbeidet endret til det ugjenkjennelige. For den tyske samfunnsforskeren fremstod både de kirkelige og de samfunnsmessige hendelsene under reformasjonen som en ”hånd i hanske” kombinasjon. På den ene siden var kapitalismen avhengig av motiverte arbeidsfolk, og nøysomhet var heller ikke noen ulempe for den økonomiske utvikling, og på den andre side var den kalvinske utvelgelseslære av en slik art at den la grunnlaget for den type adferd som kapitalismen var avhengig av (Lambert III 2009).

Etter grundige studier av ulike teologiske skrifter særlig innen 1) calvinsimen, 2) pietismen, 3) metodismen og 4) sekter tilknyttet døperbevegelsen, hevdet Weber at den viktigste teologiske faktor var utvelgelseslæren. Under reformasjonen la Calvin stor vekt på Guds absolutte makt. Han hevdet at Gud i sin suverenitet utvalgte mennesker enten til frelse eller til fortapelse. Denne lære kunne dermed lede til en rent fatalistisk tilnærming til livet, men Weber hevder at det motsatte skjedde og dannet grunnlaget for en hengiven innstilling til det jordiske kall:

”I stedet for de ydmyge syndere, som Luther lover nåden, hvis de i anger og tro setter deres lid til Gud, oppdrættes den type selvsikre ”hellige”, som vi genfinder i de benhårde puritanske handelsfolk fra kapitalismens heroiske periode og i enkelte eksemplarer helt op i nutiden. Og på den anden side inskærpes utræteligt kaldsarbeide som et fremragende middel til at opnå denne visshed. Kaldsarbejdet og det alene kan jage den religiøse tvivl på flugt og give sikkerheden om nådens stand.” (Weber 1972)

En skulle ikke tvile på sin utvelgelse, for det var den største synd. Arbeidet drog en fremover og holdt tvilen unna. Gjennom arbeidet ble en trygg på sin utvelgelse. Weber anså dermed denne som den avgjørende faktor for det kapitalistiske gjennombrudd. Med denne forståelse blir Martin Luthers kallsteologi og, i noen grad John Wesley, mindre betydningsfull for Webers forståelse av det kapitalistiske gjennombrudd, siden disse hadde en annen forståelse av utvelgelsen.

Det kristne ideal som bredte seg etter reformasjon i de protestantiske kretser ble preget av arbeidsinnsats, nøysomhet og sparing. Dermed fikk en akkumulert kapital som igjen kunne brukes til nye investeringer. Symbolsk nok ble en av de protestantiske grenene som vokste frem i England kalt ”metodister,” noe som viser betydningen av systematiske liv; både i forhold til troen, men også i forhold til studier og verdslig arbeid. Weber gjengir et sitat hvor lærefaderen innen metodismen, Wesley ser paradokset med kristen vekkelse:

”Jeg frygter, at overalt, hvor rigdommen er tiltaget, dør er det i samme grad svundet i religionens indhold. Derfor kan jeg ikke se, hvordan det efter sagens natur er mulig, at nogen sand religiøs vækkelse kan fortsætte i lang tid. For religionen må nødvendigvis frembringe både flid og nøjsomhed, og disse ting kan kun frembringe rigdom. Men som rigdommene tiltager, så tiltager også stolthed, vrede og kærlighed til verden i alle deres afarter.” (Weber 1972).

Sitatet er meget interessant og viser en dyp erkjennelse av sammenhengen mellom et religiøst asketisk liv og jordisk rikdom. Weber hevder ikke at hans teori er den eneste gyldige tolkning av den kapitalistiske utvikling, men hans verk er blitt et referansepunkt for meningsutveksling om religionens betydning. Flere artikler er publisert med kritikk og støtte til Webers hypotese, og også for denne oppgaven er Webers banebrytende verk et interessant startpunkt.

2.2 Moderne forskningsbidrag

I den senere tid er det rettet fornyet søkelys på forholdet mellom religion og lønnsomhet. Ulike studier har til dels avdekket oppsiktsvekkende sammenhenger som gjør det formålstjenlig å søke en utvidet kunnskap innenfor dette feltet. Blant annet har McCullough og Willoughby (2009) gjennomgått en rekke studier hvor de har sett på og analysert den religiøse påvirkning av adferd. Disse studiene har bl.a. resultert i et behov for ytterligere undersøkelser og analyser om hvorfor religion ser ut til å ha varierende påvirkningskraft på lønnsomhet. De ønsker å avdekke mer om hvordan religiøse perspektiver påvirker adferd gjennom selvregulering og selvkontroll.

En studie som har sett på betydningen av ulike religiøse orienteringer har Supphellen, Haugland og Oklevik (2010) foretatt blant kristne mikrokredittmottakere i Kenya. Her har de sortert ut tre ulike religiøse orienteringer. De har lagt fram interessante funn som viser at plikt og kallsorientering har en positiv sammenheng med lønnsomhet, mens en fortjenesteorientering og fatalistisk orientering ser ut til å ha ingen eller negativ betydning.

I det følgende vil jeg presentere disse to studiene, og bruke dem som grunnlag for videre analyser av forholdet mellom religion og adferd.

2.2.1 Religiøs påvirkning på selvkontroll og selvregulering

I en studie som ble publisert i *Psychological Bulletin* i 2009 har to amerikanske psykologer sammenfattet en rekke studier med fokus på sammenhengen mellom adferd og religion. I lys av det omfattende grunnlagsmaterialet kommer forfatterne av artikkelen med seks proposisjoner som de mener sammenfatter det eksisterende kildematerialet (McCullough & Willoughby 2009). Proposisjonene utledes ved hjelp av rammeverket som Carver & Scheier (1998) har etablert for sin teori om selvregulering.

Religion har opp gjennom verdenshistorien vært en sentral del av den menneskelige selvforståelse. Menneskeheten har vært preget av en livstolkning som inkluderer mer enn det materielle. Forfatterne holder seg til definisjonen til James og Pratt' når de slutter seg til påstanden om at religion er: *”cognition, affect, and behavior that arise from awareness of, or perceived interaction with supernatural entities that are presumed to play an important role in human affairs.”* (ibid)

Religion og religiøse livsanskuelser gir ulike implikasjoner med henblikk på motivasjon og adferd. Eksemplene på dette er mange og dekker ulike sider i tilværelsen. Religiøs overbevisning påvirker i følge ulike studier som McCullough og Willoughby referer til, en

rekke adferdsvaner; alkoholforbruk, seksualitet, røyking, stresshåndtering, sosialisering, inntak av vitamintabletter og hyppighet av tannlegebesøk. I tråd med disse funnene kan en hevde at religion regulerer adferd. I følge forfatterne er det få som har tatt denne problematikken på alvor. Ambisjonen for deres artikkel er dermed å gi en systematisk presentasjon som kan danne grunnlaget for ny innsikt i sentrale adferdsmessige problemstillinger som har sin forankring i religiøse orienteringer. Likevel er det relativt begrensede vitenskapelige studier som har sett på denne problematikken. Studien til Azzi og Ehrenberg (1975) var i sin tid banebrytende når forfatterne undersøkte konsekvensen av troen på et liv etter døden (Innaccone 1998). Her tar forfatterne utgangspunkt i det selvfølgelige at en religiøs overbevisning om frelse eller fortapelse etter døden er en variabel som påvirker adferd. Gjennom økonomisk teori kommer forfatterne med antagelser om adferd hvor religiøse mennesker vil verdsette livet etter døden, og dermed vil dette inngå i en individuell nyttefunksjon.

Å hevde at religion påvirker adferd virker dermed innlysende. Studien til McCullough og Willoughby (2009) utforsker et sentral aspekt som kan forklare adferd, nemlig selvregulering og selvkontroll. Moderne forskning har poengtert den store betydningen selvregulering og selvkontroll har for adferd. En studie har funnet at selvkontroll er en viktigere faktor enn intelligens for å bidra til akademisk suksess (Duckworth & Seligman 2006). Andre studier peker på ulike adferdsmønstre hvor selvkontroll har en positiv påvirkning på adferd og resultat (Tangney 1986, Baumeister & Boone 2004, Baumeister & Vohs 2004).

I psykologien opererer en med flere ulike definisjoner av selvregulering, men det samtlende i de ulike betegnelsene er forståelsen av at en selvregulerende adferd vil veilede og tilpasse adferden slik at en kan oppnå ønskelige mål eller fremtidig tilstand (Carver & Schreier 1998 i McCullough & Willoughby 2009).

Selvkontroll er evnen vi har til å gi en adekvat respons i gitte situasjoner. En person har selvkontroll når vedkommende tilpasser responstilbøyeligheten ved å undertrykke et mål for å kunne oppnå et annet som er av større langsiktig verdi. De fleste mennesker har en slik innebygget selvkontroll fordi en klarer å oppgi et gode ved å prioritere et annet, men samtidig eksisterer store individuelle forskjeller på hvordan en klarer å regulere egen adferd. Forfatterne definerer selvkontroll i tråd med Schmeichel og Baumeister (2004 sitert i McCullough & Willoughby 2009): "*the internal resources available to inhibit, override, or*

alter responses that may rise as a result of physiological processes, habit, learning, or the press of the situation.”

2.2.2 Proposisjoner om religion, selvregulering og selvkontroll

Studien til McCullough og Willoughby skisserer seks hovedproposisjoner om hvordan religion påvirker selvregulering og selvkontroll. Proposisjonene til forfatterne er av en generell art som belyser generelle trekk ved religiøsitet og er dermed interessante for flere ulike fagfelt.

Proposisjon 1: Religiøsitet kan promotere selvkontroll

Forfatterne mener å ha belegg for denne påstanden med bakgrunn i fire ulike kilder. For det første viser personlighetsforskning at det er en positiv sammenheng mellom religiøsitet og selvkontroll. Videre har familieforskning vist at barn av religiøse foreldre tenderer til å ha høyere nivå av selvkontroll og er mindre impulsive i sine handlinger. Påstanden har en tredje kilde i flere longitudinale studier som peker på en sammenheng mellom religiøsitet og personlighetstrekk som fostrer selvkontroll. I tillegg til de overnevnte funn, har en annen studie vist at religiøs tenkning aktiveres når en religiøs person blir eksponert for en fristelse. Denne reaksjon vil dermed styrke selvkontrollen til vedkommende.

Pionerstudien som påviste en sammenheng mellom religion og selvkontroll tok for seg forholdet mellom deltakelse på søndagsskole og utholdenhet (Hartshorne, May & Maller 1929). McCullough og Willoughby (2009) har funnet flere studier i tillegg til denne som gir samme tolkning. Forfatterne nevner et interessant avvik fra de overnevnte studiene når de referer til Bergin m.fl.(1987) som fant at en ytre religiøsitet, til forskjell fra en indre religiøsitet hadde en negativ sammenheng med selvkontroll. Den ytre motiverte religiøsiteten forstås som en tilnærming til religion preget av å oppnå status, trygghet, selvrettferdighet og sosialisering. Denne tilnærming skiller seg fra en indre motivasjon. Personer som preges av denne tilnærming har integrert religionen i sine liv, og lever etter de religiøse krav uavhengig av ytre konsekvenser. De samme negative eller nøytrale funnene gjorde Bouchard m.fl (1999).

Andre studier har sett på sammenhengen mellom religion og selvkontroll gjennom ulike typer personlighetsforskning. Flere studier har her vist en sammenheng mellom religion og de to kategoriene medmenneskelighet og planmessighet. Disse kategoriene er sentrale i forhold til selvkontroll:”Agreeableness and Conscientiousness subsume aspects of self-control because they involve the ability to adapt one’s behavior to the wishes and feelings of others and to task

demands, respectively.” (McCullough & Willoughby 2009). Studier gjort hovedsaklig blant kristne deltakere i USA (Nielsen 2000, Nielsen & Stevens 2001) viser at viktige religiøse begivenheter vektlegger medmenneskelighet og planmessighet for deltakerne. McCullough og Willoughby (2009) gjennomgikk studier som la til grunn ulike personlighetsvurderinger, men gjennomgangstonen fra dem alle var en relasjon mellom religion og personlighetstyper som medførte evne til å regulere adferd i tråd med målene en hadde satt seg og i tråd med ønsker og følelser til andre.

En fornuftig sontring kan gjøres mellom religiøsitet og spiritualitet. Dersom man skiller disse, ser en tydelige forskjeller mellom gruppene (Saucier & Skrzypinska 2006). Blant annet fant McCullough og Willoughby (2009) at mennesker preget av spiritualitet til forskjell fra religiøsitet var preget av åpenhet for opplevelser, liten planmessighet og liten selvkontroll.

Flere studier har konkludert med at religiøsitet hos foreldre er positivt korrelert med barnas selvkontroll. Dersom et barn utsettes for eksempelvis kirkegang og samtale om religiøse spørsmål, kan dette i følge Bartkowski m. fl. (2008) medføre en høyere grad av selvkontroll.

Avslutningsvis viser forfatterne til en rekke studier som de mener legitimerer et syn hvor religiøsitet hjelper mennesker til å benytte religiøse hjelpemidler til å utøve selvkontroll. Blant annet vil et religiøst menneske handle aktivt for å overvinne fristelser, og dette er uttrykk for selvkontroll (Fishbach m fl. 2003).

De påfølgende proposisjonene utledes gjennom rammeverket som Carver og Scheier (1998) laget. I tråd med denne er det flere egenskaper som må være til stede for at en skal kunne ha en effektiv selvregulering. For det første må man ha klare standarder eller mål å forholde seg til. Deretter må man ha selvinnsikt og vurdering slik at en kan oppdage avvik mellom egen adferd og mål. I tillegg til dette må man ha redskaper som muliggjør en endring av adferden. I følge McCullough og Willoughby (2009) må religiøse aspekt påvirke en eller flere av disse funksjonene for at det skal forekomme en påvirkning på selvreguleringen.

Proposisjon 2: Religion påvirker selvregulering gjennom påvirkning av menneskelige mål

Mål kan defineres som indre representasjoner for ønskede tilstander (Austin & Vancouver 1996). McCullough og Willoughby (2009) hevder at det finnes fire ulike bakgrunner for en religiøs påvirkning av mål. Religion kan påvirke mål og forenkle prioriteringen av dem.

Samtidig kan religion styrke motivasjonen for å nå målene gjennom å helliggjøre dem eller gi dem en sakramental verdi. En tredje forklaring er religionens mulige evne til å integrere mål

og dermed hindre konflikter mellom ulike mål. Endelig kan religion påvirke måten målene integreres på.

Det er forfatterens oppfatning at religion har en sentral funksjon i ulike domener som påvirker selvregulering. Skjemaet man bruker for å forstå mål innen sosialvitenskapen kan deles inn i et hierarki med fire deler (Powers 1973, Carver & Schreier 1998). Det mest grunnleggende er det som kan kalles systemkonsept. Dette nivået er meget abstrakt og trenger ikke i seg selv lede til adferdsendring. Det neste nivået er prinsippnivået. Her defineres ønsket mål ("være tilgivende," "være takknemlig") som en referanseverdi. I henhold til teorien til Carver og Schreier (1998) vil heller ikke "prinsippene" medføre adferdsendring, men dette nivået leder an til "programmer" som må forstås som adferdsmessige mål. For å leve opp til verdien om å være tilgivende så kan det å skrive et forsoningsbrev til en tidligere fiende være formålstjenlig. "Programmer" kan også lede til spesifikke mål, "sekvenser." Disse kan delvis sies å påvirke underbevisstheten. Et eksempel som McCullough og Willoughby (2009) nevner er det å skru på bilradioen for å avlede hatske tanker overfor medtrafikanter. Lyden av bilradioen kan i etterkant styrke den ønskede personlige karakter som tilgivende og bekrefte at personen har progresjon mot sitt ideal.

Religion ser ut til å påvirke "prinsipp" og "program" -nivåene i størst grad. Ulike religioner dikterer bestemte prinsipper og programmer som de troende skal støtte opp om med sin egen adferd. Hvordan religionen henvender seg til sine tilhengere kan variere. For eksempel er det gjort funn av ulik holdning til synd i tankelivet mellom jøder og kristne (A. B Cohen 2003, A. B Cohen & Rozin 2001). I lys av disse forskjellene setter kristne seg som mål om å kontrollere tankene, mens dette ikke er et sentralt mål for en jøde. Det ser også ut som om personer med en sterk religiøs identitet setter høyere verdi på måloppnåelse enn mer sekulære troende (Abramowitz m.fl 2004). Andre studier vektlegger det inter-religiøse hvor en har gjort mange funn som indikerer en konsensus av mange mål på tvers av religioner (Saroglou m.fl 2004, 2005)

Den neste viktige årsak til religiøs påvirkning av mål, er helliggjørelsen av dem. Et mål er ifølge Emmons (1999) helliggjort når det blir tillagt en større verdi enn et konkurrerende sekulært mål siden dette kan tillegges en religiøs kilde. Helliggjørelsen av målene ser også ut til å tilføre måloppnåelsen energi som kan øke sannsynligheten for suksess (Mahoney m. fl. 1999, 2001). Dersom man ser på arbeidet man gjør som et kall, til forskjell fra jobb eller

karriere, så medfører dette mer glede og forpliktelse på arbeidet. Til og med sykefraværet var lavere for denne gruppen (Wrzesniewski m. fl. 1997).

Den tredje positive konsekvens religion virker i forhold til mål, er en reduksjon i konfliktnivået mellom de ulike målene (Emmons 1999, Emmons m. fl 1998). Dette argumentet har McCullough og Willoughby (2009) relativt lite forskning på for å begrunne, men fremstår likevel som troverdig. Når konfliktgraden går ned, øker dette sannsynligheten for god måloppnåelse. En kan også forvente en bedre selvregulering siden flere av målene påvirker i samme retning.

Religion kan integreres på ulike måter. To motstridende måter å integrere den på er gjennom identifisering og introjeksjon:

“..regulations or beliefs associated with identification are those that the individual feels are personally chosen and valued. However, a regulation can also be internalized in the form of introjections. In introjected regulation behaviors are performed because one “should” do them, or because not doing so might engender anxiety, guilt, or loss of esteem.” (Ryan m. fl 1993).

Av disse vil identifiseringen ha en positiv sammenheng med selvkontroll, mens den eksterne påvirkning enten er nøytral, eller har en negativ påvirkning på selvkontroll (Bergin m. fl 1987, Neyrinck m. fl 2006)

I lys av de overnevnte studier virker det dermed overveiende sannsynlig at religion gjennom målpåvirkning har en positiv betydning for selvregulering.

Proposisjon 3: Religion påvirker selvregulering ved å forsterke selvovervåkingen

Dersom selvreguleringen skal kunne skje, trenger en mer enn målsettinger. En må også oppdage når adferd avviker fra målsettingene. Selvovervåking er derfor av stor betydning for å oppdage avvik (Carver & Scheier 1998). Studiene er likevel uttillstrekkelige til å konkludere klart om religionenes påvirkning i forhold til selvovervåking, men enkelte studier går i denne retning.

En viktig faktor som kan sies å legge til rette for selvovervåking, er det sentrale aspektet i de fleste av verdens religioner om en høyere makt som våker over en på godt og vondt. I følge Carver og Scheier (1998) så vil det faktum at en føler seg overvåket og evaluert føre til økt oppmerksomhet rundt egen adferd. Adferden blir da vurdert i forhold til egne standarder som gjerne har sin bakgrunn i religionen. Harley og Fessler (2005) gjorde et forsøk blant

førsteårsstudenter ved UCLA, hvor studentene skulle delta i diktatorspillet. Noen av deltakerne ble eksponert for et øye på skjermen og tilstedeværelsen av dette medførte en økning i sjenerøsiteten til disse deltakerne. Andre har fått samme resultat i sine studier, noe som gjør at en har relativt god dekning for å si at en innbilt overvåkning regulerer adferd.

Religiøse sammenhenger har ofte et sterkt fokus på ønskelig adferd og kontroll av denne. En amerikansk studie foretatt blant studenter, konkluderer med at respondentene opplevde kirken som det stedet som la sterkest bånd på ulik type oppførsel. Andre studier indikerer det samme og dette tilsier derfor at religiøse settinger er preget av båndlegging med tanke på hvilken type oppførsel som anses som akseptabel. McCullough og Willoughby (2009) spekulerer dermed i om disse båndene preger religiøse mennesker også når de trer ut av den religiøse sfære.

Flere religiøse ritual kan også danne grunnlag for selvovervåkning. Blant annet kan enkelte former for bønn eller meditasjon inneholde en granskning av adferd i forhold til den religiøse standard. Eksempler på slike aktiviteter er det kristne skriftemålet eller den jødiske Yom Kippur feiringen. Wenger (2007) observerte et ønske hos sine deltakere til å endre adferd i henhold til standarden en hadde når en reflekterte over feil og mangler i den foreliggende adferden. Svikt i forhold til mål fører i følge McCullough og Willoughby (2009) til en aktivisering av religiøse mål, og som dermed gjøres kognitivt tilgjengelige igjen.

Proposisjon 4: Religion påvirker selvregulering ved å bygge selvregulerende styrke

Hva skjer når en svikter sine ideal? Har en evne til å korrigere adferden igjen? Dersom en skal endre adferd, trenger en selvregulerende styrke (Schmeichel & Baumeister 2004). Denne styrken fungerer på samme måte som en vanlig muskel; den slites ut ved akutt belastning, men styrkes av gjentatt bruk. Den skiller seg likevel fra vanlige kroppslige muskler ved at den har et bredere bruksområde og er en ressurs for områder som ikke har direkte tilknytning til kategorien den øves gjennom (Muraven & Baumeister 2000, & Tice 1999, Oaten & Cheng 2006)

Denne proposisjonen har lite empirisk forskning som grunnlag, men forfatterne mener likevel at den er relevant og forsvarlig ut fra den forskning som foreligger. Blant annet er det religiøse fellesskap et samfunn hvor man legger vekt på passende adferd i lys av den religiøse norm. Dette betyr derfor en trening av den selvregulerende styrke når man må stå til ansvar for egen adferd og potensielt korrigere denne dersom den ikke er i henhold til gjeldende norm. Et annet argument er religiøse ritual som faste, almisser og lange bønne- og meditasjonsperioder. Disse aktivitetene vil være krevende på den selvregulerende styrken,

men gjentakelse og utholdenhet vil øke den på lengre sikt (Muraven m. fl 1999). Videre vil denne type religiøs øvelse gjøre en sterkere og hindre en selvregulerende utmattelse i møte med andre utfordringer som krever stor selvregulerende styrke (Seehley & Gardner 2003, Vohs m. fl 2005).

Proposisjon 5: Religion påvirker selvregulering ved å foreskrive og promotere mestring av spesifikke religiøse verktøy for selvendring

Alle verdensreligioner har fokus på den menneskelige adferd og situasjon. Religionens oppgave er å hjelpe mennesket i ulike utfordringer og gi mening med tilværelsen. I sin uttillstrekkelighet trenger mennesket hjelp, og derfor er det et vanlig trekk ved religionene at de foreskriver metoder for å bedre sin situasjon:

“The great advantage of the religious point of view is that it offers a way to achieve self-control. Buddhism, for instance, suggest certain mental and physical exercises. Judaism and Christianity suggest study of sacred texts. All suggest prayer... While the particular advice that religions prescribe may not be accepted by every modern culture, religion at least offer practical access to self control” (Rachlin 2000).

Funn i tråd med dette fant Worthington (2001) i sin studie av religiøse mennesker og deres håndtering av seksuelle fristelser. Både fysisk og psykisk distanserte disse personene seg når de opplevde tiltrekking som kunne føre dem bort fra sin opprinnelige partner.

Bønn fremstår som et hjelpemiddel som kan gi selvreguleringsevne. Flere forskningsbidrag argumenterer for at bønn har en betydning. Dette fenomen er studert fra flere ulike hold og McCullough og Willoughby (2009) tolker funnene slik, at selv om ikke all form for bønn kan forventes å utgjøre en betydning på selvregulering, så påstår de at enkelte former for bønn og meditasjon har en effekt på selvregulering og selvkontroll.

Studium av religiøse motiv og religiøse tekster kan også være et verktøy som har en effekt hos et religiøst publikum (Weisbuch-Remington m. fl 2005, Rachlin 2000, Wenger 2007).

Proposisjon 6: Religion påvirker helse, velvære og sosial oppførsel gjennom selvregulering og selvkontroll

I den avsluttende proposisjonen argumenterer McCullough og Willoughby (2009) for betydningen selvregulering og selvkontroll. Enhver faktor som kan styrke selvregulering og selvkontroll, vil medføre en rekke positive konsekvenser for grad av lykke, helse og livslengde. De fleste studier viser en negativ relasjon mellom det som i dag sees på som negative adferdsutfall og religiøsitet (Welch m. fl 2006, Walker m. fl 1999, 2007). En studie

av afroamerikanere skiller seg ut i dette bildet, fordi Wills m.fl (2003) ikke fant at selvkontroll påvirket forholdet mellom religiøsitet og seksuell adferd eller stoffmisbruk. McCullough og Willoughby (2009) ønsker flere studier for å undersøke disse sammenhengene, men mener likevel at majoriteten av dagens studier taler for at selvregulering og selvkontroll utgjør en positiv forskjell også på dette område.

McCullough og Willoughby (2009) har gjennom sine proposisjoner gjort gjeldende et syn på religiøsitet som gjør at det er av stor interesse å se nærmere på sammenhengen mellom selvregulering og religion. Et av de områdene forfatterne peker på er å se nærmere på hvordan ulike aspekter ved religion påvirker selvkontroll og selvregulering.

2.3 Konsekvenser av KPA

En studie som tar opp problemstillingen som nevnes av McCullough og Willoughby (2009), er foretatt blant mikrokredittforetak i Kenya av norske forskere (Supphellen, Haugland og Oklevik 2010). Mottakerne av mikrokreditten var hovedsakelig kristne. Formålet med dette arbeidet var å utforske hvilken rolle religiøs tro hadde med hensyn til entreprenørskap blant mottakerne av mikrokredittlån. For å sortere ulik religiøs påvirkning, skilte en mellom tre ulike orienteringer: kalls- og pliktorientering, fortjeneste orientering og fatalistisk orientering. Disse orienteringene ble valgt fordi en kunne anta at de ville medføre forskjeller i hvordan respondentene oppfattet egne ressurser og muligheter. Gjennom en utforskende tilnærming fikk en hentet ut data om hvordan de ulike religiøse orienteringene påvirket mottakerne av mikrokredittlån. Dette gjorde det mulig å finne resultater med hensyn til hvordan religion påvirker effektivitet, samtidig som en fikk resultater i forbindelse med variasjoner mellom de ulike orienteringenes påvirkning på effektivitet. Supphellen, Haugland og Oklevik (2010) forutsetter at religiøse holdninger er viktig for den mentale formingen av potensielle entreprenører. Det mentale vil igjen være viktig når en skal vurdere egne ressurser og muligheter for å lykkes som entreprenører. Forfatterne referer til dette fenomenet som entreprenørisk selv-effektivitet. Fenomenet beskrives slik av Bandura:

”Perceived self-efficacy refers to beliefs in one’s capabilities to organize and execute the courses of action required to manage prospective situations. Efficacy beliefs influence how people think, feel, motivate themselves and act. A central question in any theory of cognitive regulation of motivation, affect, and action concerns the issues of causality” (Bandura 1995).

Viktige kilder til selv-effektivitet er autentiske mestringserfaringer, andres eksempel, verbal overtalelse samt fysiologiske og emosjonelle reaksjoner (ibid). Ifølge forskerne er selv-effektivitet viktig både for entreprenørorienteringen og kundeorientering. For å lykkes som entreprenør er det i følge forfatterne viktig med både entreprenør- og kundeorientering.

Entreprenørorientering er av flere forfattere sett på som et hovedemne i entreprenørskaps og strategilitteratur (ibid.). Orienteringen deles inn i de tre underdimensjonene; risikovillighet, innovasjonsevne og proaktivitet, hos Miller (sitert av Supphellen, Haugland og Oklevik 2010). Mens Lunpkin og Dess (sitert av Supphellen, Haugland og Oklevik 2010) også tar med autonomi og aggressiv konkurranse blant sine underkategorier. Emnet har blitt gjenstand for en rekke studier, og selv om alle resultat ikke er entydige fremstår det en klar sammenheng mellom entreprenørorientering og prestasjon.

Med tanke på mikrokredittforetak av en beskjeden størrelse er det flere av de overnevnte perspektivene som er av liten relevans. Forfatterne har derfor hatt hovedfokus på dimensjonen som går på pro-aktivitet, som defineres slik av Lunpkin og Dess (sitert av Supphellen, Haugland & Oklevik 2010): *"Proactiveness is an opportunity-seeking, forward looking perspective involving introducing new products and services ahead of the competition and acting in anticipation of future demand to create change and shape the environment."* I uoversiktlige omgivelser er denne tilnærming til omgivelsene avgjørende for å kunne gjøre seg nytte av muligheter og for å tilpasse seg nye utfordringer. Å lykkes som en proaktiv entreprenør er dermed forbundet med økonomisk gevinst. Den første hypotesen til forfatterne er at entreprenør orientering for mikrokredittforetak har positiv effekt på lønnsomhet.

Kundeorientering har også blitt bekreftet som en lønnsom tilnærming i næringslivet. Grunnene til dette kan være forskjellige, men man antar at interesse og engasjement for og med kundene gjør at en kjenner kundens ønsker og behov bedre. Da reduserer man usikkerhet i valg av produktportefølje, og en kan lettere innfri kundenes forventninger. Dette kan igjen danne grunnlag for økte inntekter. Den andre hypotesen tilsier derfor at kundeorientering har en positiv effekt på lønnsomheten.

Den tredje hypotesen; entreprenørskapsorientering har en positiv effekt på kundeorientering, utledes av relasjonen mellom kundeorientering og proaktivitet. Dersom man opptrer proaktivt, er det større sannsynlighet for at man også får bedre kontakt med kunden, siden en del av det å være proaktiv innebærer å være entreprenørskapsorientert.

Videre argumenterer forfatterne for at selv-effektivitet er en viktig faktor både for entreprenørskapsorientering og kundeorientering. Selv-effektivitet forstås som den individuelle bedømmelse av egne evner til å organisere og gjennomføre en handling (Bandura i Supphellen, Haugland & Oklevik 2010). Forfatterne argumenterer med en positiv sammenheng mellom entreprenørskaplig selv-effektivitet og entreprenørskapsorientering siden selv-effektivitet medfører en økt forventning om at en selv kan gjennomføre en handling. Når en har denne troen på gjennomførbarhet, er en proaktiv adferd en konsekvens av selv-effektiviteten. De samme mekanismene gjør seg gjeldende med tanke på kundeorientering og medfører samme proaktivitet. Troen på gjennomførbarhet gjør at kunden blir viktig for agenten siden kunden er nøkkelen til salg og lønnsomhet. Den fjerde hypotesen til forfatterne er dermed at entreprenørskaplig selv-effektivitet har positive effekter på entreprenørskapsorientering og kundeorientering.

I følge Haynes (siteret i Supphellen, Haugland & Oklevik 2010) er religion et sentralt element for afrikanere: ”*spiritual and material concerns interact within highly fluid boundaries in the context where many Africans relate to religion as a means of solving a number of personal problems, some of which will be material issues.*” En kan dermed forutsette at religion spiller en viktig rolle for mottakerne av mikrokreditt. De orienteringene man har fokusert på i studien er som tidligere nevnt, plikt- og kallsorientering, belønningsorientering og fatalistisk orientering. Den første kategorien preges av tanken om at Gud har gitt mennesket et oppdrag om å forvalte jorden og ressursene. Arbeidet blir dermed en integrert del av livet som en troende, og i dette tilfelle som et kristent menneske. Belønningsorienteringen kommer av en forventning om en belønning fordi en lever rett, ber og går på gudstjenester. Den siste orienteringen er en orientering som innebærer å overgi sitt liv og sin skjebne i Guds hender. En har ikke regien i eget liv, men er prisgitt en høyere makt som leder en gjennom livet. Den høyere makten blir subjektet, mens individet blir et objekt for bestemmelsene til en høyere makt.

I lys av artikkelen til McCullough og Willoughby (2009) argumenterer forfatterne for tre nye hypoteser. For det første at plikt og kallsorientering har en positiv effekt på entreprenørskapelig selv-effektivitet blant mikrokredittiere. Samtidig som det kan argumenteres for at både fortjenesteorienteringen og den fatalistiske orienteringen har ingen eller negativ effekt på den entreprenørskapelige selv-effektiviteten.

Funnene i studien viste at en entreprenørskapelig tilnærming hadde en positiv effekt på lønnsomheten. Hypotesen om en positiv effekt av kundeorientering på lønnsomhet, ble til forskernes overraskelse ikke bekreftet. Grunnen til dette ble av lokale aktører forklart med at markedet hvor mikrokredittforetakene opererte var preget av mangel på tilbud. Dette betydde at hvis en hadde noe å selge, så fikk en solgt varen. Kundeorientering er dermed bare sløsing med tid og ressurser. En fant heller ikke en positiv sammenheng mellom entreprenørskapelig orientering og kundeorientering, men en fant en sterk positiv sammenheng mellom entreprenørskapelig selv-effektivitet på den ene siden og entreprenørskapelig orientering og kundeorientering på den andre.

Funnene knyttet til de religiøse orienteringene må sies å være banebrytende. Plikt og kallsorienteringen påviste en klar positiv sammenheng med entreprenørskapelig selv-effektivitet, mens fortjenesteorienteringen hadde en svak negativ sammenheng, og den fatalistiske orienteringen ikke viste noen sammenheng. Disse funnene var av stor interesse for forfatterne siden de respektive orienteringene er sentrale i mange religioner og kulturer. Videre studier blir dermed utfordret til å vurdere validiteten av disse funnene i ulike religioner og kulturer.

3.0 KPA og næringsvirksomhet

Den berømte kirkehistorikeren Adolf von Harnack sa en gang at kjennskap til en religion innebærer kjennskap til alle religioner. Gjennom sin innsikt i kristendommen hevdet Harnack at han samtidig hadde god innsikt og forståelse av andre religioner fordi kristendommen er mangfoldig. Dette var en kontroversiell påstand, og bl.a. religionshistorikeren Max Müller hevdet i møte med dette utsagnet at den som kun kjenner en religion, kjenner ingen. Han avviste dermed at en kan forstå andre religioner med kjennskap bare til kristendommen (Gilhus m.fl 2007).

Både Harnack og Müller har gode argumenter for sine diametrale syn, og det er mye rett i begge utsagnene. Religionene er forskjellige med hensyn på antall guder, åndsmakter, tidsbegrep og menneskesyn. Likevel er det noe som holder disse sammen og som er felles. Anerkjennelsen av at tilværelsen er mer enn det sansbare og at livet har en mening utover det jordiske og hedonistiske baner vei til en fundamental religionsforståelse ved hjelp av en stor og verdensomspennende religion som kristendommen.

I det følgende vil jeg ta utgangspunkt i de ulike orienteringene til Supphellen, Haugland og Oklevik (2010) og sette dem inn i en kristen teologisk kontekst. Dersom dette viser seg å være et fruktbart arbeid, er det stor sannsynlighet for at lignende studier kan gjøres også i forhold til andre religioner.

3.1 Plikt- og kallsetikk

Både i det bibelske materialet og i kirkehistorien er det lagt stor vekt på menneskets rolle som forvalter. Mennesket får tre tjenesteoppdrag; elske og ære Gud, tjene medmennesker og forvalte skaperverket. Disse tre oppdrag henger nøye sammen og det er derfor ikke overraskende at når en skal se nærmere på denne orienteringen så er kildematerialet omfattende.

3.1.1 Det kristne kallet

Et sentralt anliggende i den jødiske og kristne tradisjon er forvalteransvaret. Denne forestillingen møter vi allerede i skapelsesfortellingen:

Da sa Gud: «La oss skape mennesker i vårt bilde, som et avbilde av oss! De skal råde over fiskene i havet og fuglene under himmelen, over feet og alle ville dyr og alt krypet som det kryr av på jorden.» Og Gud skapte mennesket i sitt bilde, i Guds bilde skapte han det, til mann og kvinne skapte han dem. Gud velsignet dem og sa til dem: «Vær fruktbare og bli mange, fyll jorden og legg den under dere! Dere skal råde over

fiskene i havet og fuglene under himmelen og alle dyr som det kryr av på jorden!» (1. Mos 1: 26-28).

Et disharmonisk element på grunn av syndefallet innebærer at menneskets jordiske kår og oppdrag innebærer både møyne og svette:

Og til Adam sa han: «Fordi du hørte på din hustru og åt av treet som jeg forbød deg å ete av, skal jorden for din skyld være forbannet. Med møyne skal du nære deg av den alle dine levedager. Torn og tistel skal den bære, og du skal ete av markens vekster. Med svette i ansiktet skal du ete ditt brød, inntil du vender tilbake til jorden; for av den er du tatt. Av jord er du, og til jord skal du bli.» (1. Mos 3: 17-19)

Menneskets oppdrag og kår er dermed gitt med begrunnelse i skapelsen og som en konsekvens av syndefallet. Plikt- og kallsetikken har en sentral posisjon som en forståelseshorisont for den menneskelige tilværelse og forholdet mellom Skaperen og det skapte.

Til tross for dette har kallstanken hovedsakelig hatt en annen hovedvekt både i Bibelen og i kirkehistorien. Kallet (lat. *vocare*) har hovedsakelig blitt omtalt som del av enkeltmenneskers eller folks møte med Gud og et kall til omvendelse og etterfølgelse.

I Det gamle Testamentet (GT) brukes ”kall” (קרא) i situasjoner hvor Gud påkaller enkeltindivider eller grupper. Det andre ordet som er nært knyttet til dette må forstås mer i retning av ”utvelgelse” (בחר). Ulikheten og sammenhengen mellom ordene kommer tydelig frem i Jesasja 41: 8-9:

Men Israel, du min tjener, Jakob, som jeg har utvalgt, du ætling av Abraham, min venn! Jeg hentet deg fra jordens ender og kalte deg fra dens ytterste grense. Jeg sa til deg: «Du er min tjener, jeg har utvalgt deg og ikke støtt deg bort.»

Det gamle testamentet er fullt av kallsfortellinger hvor fokus er Guds forkynnelse av omvendelse eller utvelgelse til oppdrag. Berømte fortellinger som er blitt del av den vestlige kulturarv er fortellingene om både Abraham (1. Mos 12) og Moses (2. Mos 3).

Gjennomgående i GT blir kallstanken brukt bare i forhold til dem som Gud har kalt eller utvalgt (Badcock: 4) Et annet aspekt ved den gammeltestamentlige kallforståelse er det personlige i relasjonen mellom Gud og mennesket. Gud tiltaler bestemte personer, bruker deres navn og gir også nye navn til menneskene han kaller til ulike oppdrag. Abram blir til

Abraham, Sarai til Sara, Jakob til Israel og Samuel i templet blir vekket med sitt navn flere ganger mens han ligger og sover (1. Sam 3).

Med Det nye testamentet skifter språkdrakten fra hebraisk til gresk og ”kallet” videreføres gjennom verbet καλείν. I følge Markus er verbet kjernen i Jesu gjerning: ”Jeg er ikke kommet for å kalle rettferdige, men syndere.» (Mark 2:17) Når Jesus starter sitt oppdrag er det også ved å henvende seg direkte til 12 ulike menn som temporært forlater sitt jordiske virke for å følge etter ham (Matt 4:18ff). En av de mest omtalte kallsfortellinger i NT er Actas skildring av kallet til en mann ved navn Saulus som tidligere hadde forfulgt de kristne. Ved Damaskus møter han Jesus i et syn. Denne opplevelsen forandrer mannens gjerning fullstendig og ettertiden kjenner ham som Paulus, hedningenes apostel (Acta 9). Verbet καλείν danner også roten i det som betegner møtestedet for de kristne nemlig kirken eller menigheten, ἐκκλησία som betyr de sammenkalte.

Kirkehistorien viderefører denne bruk og forståelse av hva et kall er. Martin Luther hadde sin tårnoplevelse hvor han fikk en ny forståelse av hva begrepet ”Guds rettferdighet” betydde. Opplevelsen gav Luther en radikalt ny forståelse av uttrykket, og mange hevder at dette ble starten på reformasjonen (McGrath 2001) En annen kjent kallsberetning fra norsk kirkehistorie er hvordan bondegutten fra Tune, Hans Nielsen Hauge, en vårdag møtte kallet fra Gud mens han var ute på åkeren og arbeidet. Han ble møtt av et himmelsk syn i det han sang det andre verset av salmen ”Jesus din søte forening å smake”. Gjennom dette ble Hauge så sterk berørt at han for all fremtid fikk et forandret perspektiv på livet. Stunden var så gripende sterk for ham at han alltid kunne gripe tilbake til den og se den levende foran seg (Kullerud 1996). Innholdet i salmeverset viser med all tydelighet at denne opplevelsen må kunne sees i lys av andre lignende kallsopplevelser slik vi finner dem både i bibelfortellinger og i ulike vitnesbyrd opp gjennom kirkens historie.

Når vi så vender tilbake til den kristne plikt og kallsetikken, utgjør dette bakteppet en helt nødvendig forutsetning for å forstå begrepet. Et kristent kall har alltid sin forankring i relasjonen til Gud. Dette forholdet får avgjørende konsekvenser for menneskelivet. Det er derfor også naturlig å avgrense oppgaven til kristne mennesker (Joh 1: 12), fordi kallet fra Gud bare kan ha en normativ betydning for denne gruppe mennesker (Wingren 2004). Kallsetikken som vi nå vil fokusere på, utdyper de materielle konsekvensene av det flere omtaler som en arbeidsetikk (Volf 2001).

4.1.2 Nytestamentlige og oldkirkelige perspektiver på arbeid

Kirken har opp gjennom historien hatt ulike syn på arbeidet. I den første kristne tid var teologene hovedsakelig opptatt med dogmatiske lærespørsmål. Hvordan skulle en forstå forholdet mellom jøder og hedningekristne og andre dogmatiske spørsmål knyttet til Treenigheten og særlig Jesu person. De Oldkirkelige beskrivelser er derfor sparsomme med opplysninger om synet på arbeid. Det som kjennetegnet de kristnes holdning var det positive forholdet til arbeid. Den hellenske kultur hadde et distansert forhold til kroppsarbeid. Denne dualismen mellom ånd og materie ble avvist av kirkefedrene (McGrath 2001). Viktige skriftsteder i deres argumentasjon var skapelsesfortellingen, men også den nytestamentlige brevlitteraturen oppmuntret til kroppsarbeid. Særlig tydelige er oppfordringen om at *”dere skal sette deres ære i å føre et stillferdig liv, passe deres egne plikter og arbeide med hendene, slik vi har pålagt dere.”* (1. Tess 4:11) En advarende pekerfinger blir rettet mot dem som ikke arbeider, og derfor heller ikke fortjener å få spise (2. Tess 3:10ff). Samtidig som en gav arbeidet verdi, så var en likevel nøye med å fremheve at arbeidet ikke skulle oppta for mye tid og krefter. Med henvisning til Jesus ord om at Maria valgte den gode del ved å lytte til læren til forskjell fra den hardt arbeidende Martha (Luk: 10:38ff), så formante kirken at arbeidet ikke måtte få dominere ens liv. Rikdom og egen gjerning skulle ikke brukes til selvhevdelse eller egen lyst, men være et gode som man kunne dele med sin neste som trengte det (jf. Ef. 4: 28). Å ha omsorg for den nødlidende var et kjennetegn på det å være en kristen (Volf 2001).

4.1.3 Luthersk reformasjon

Den kristne kallsetikk slik vi kjenner den i dag går tilbake til reformasjonen. En av det tjuendeårhundres største teologer, Jürgen Moltmann, hevder at dette er *”den tredje store innsikt i den lutherske reformasjon”* etter ord og sakrament (sitert av Kleinhans 2005). En av hovedgrunnene til den sterke konfrontasjonen som Martin Luther initierte med den katolske kirke på dette punkt hadde å gjøre med hans egen bakgrunn. Luther var selv munk og hadde selv latt seg kalle til og avlagt munkeløftene. Hans konfrontasjon med den katolske kirke handler på dette punkt derfor om å rettferdiggjøre sitt brudd med denne tradisjonen og læren i den katolske kirken. Et nøkkelvers for Luther blir verset i 1. Kor 7:20: *”Enhver skal forbli der han var da han ble kalt.”* Luthers bruk av dette verset har blitt diskutert i etterkant. Flere hevder at Luther har en feilaktig forståelse av verset (Volf 2001), mens andre som for eksempel eksegeten Gordon Fee (1987) sier følgende om meningen i dette verset:

”Paul wants them to live out their Christian life (i.e. their ”calling” to Christ) in the situation (”calling”) where they were when they God called them to Christ. The

emphasis is on both, that they do not need to change situations- precisely because they are in Christ. Let their "calling" (becoming believers) sanctify the setting of their calling."

Fee argumenterer dermed på linje med Luther. For ham var det sentrale poenget at en munk eller en prest ikke hadde et særlig kall som stod over andre kristne menneskers kall i sekulære yrker. Han argumenterer derimot med at munkestanden er en falsk stand som et kristent menneske ikke kan bli værende i. Å trekke seg bort fra sin stand og sin neste er ikke i samsvar med evangeliet og den kristne frihet, kjærlighetsbudet eller fornuften i følge Luther. Fordi munkestanden er en avvei, er et munkeløfte derfor ikke bindende, og man må gå bort fra det og følge evangeliet (Wingren 2004).

En annen gren av reformasjonen, Schleitheimkonfesjonen, som bestod av en gruppe anabaptister, tok til orde for at de kristne ikke burde ta del i det offentlige liv siden verdslig styre og straff kun var nødvendig for dem som var ”*outside of the perfection in Christ*” (Kleinhans 2005). Dette standpunktet ble avvist av Luther og den Augsburgske bekjennelse. Luther var av den oppfatning at en skulle engasjere seg i jordiske ting siden Gud var Herre både for kirken og øvrigheten gjennom sine to regimenter, Ordet og Sverdet -kirke og statsmakt (Wingren 2004). Til forskjell fra enkelte av kirkefedrene mente Luther at det også var rett at en kristen lot seg verve som soldat. Det er nemlig gjennom sverdet at Gud beskytter sine barn (ibid).

Luther ser på kallet som noe som er aldeles unikt for den enkelte. Ingen kan erstatte et kall for et kall er alltid knyttet til et subjekt som ikke kan erstattes av noen annen. Er man bonde, fisker, husholderske, mor, far, eller barn, så har en et kall. Å være trofast i sitt kall er å leve opp til befalingene fra 1. Mos om forvalteransvaret. Hans “maske analogi” er en pedagogisk måte som Luther brukte for å legge frem sin kallslære: ”*God bestows all that is good on us, but you must stretch out your hands and lay hold of the horns of the bull, i.e. you must work and lend yourself as a means and a mask to God.*” (ibid) En vanlig arbeider som gjør sin jobb er altså måten Gud kommer til menneskene på og gir dem det de trenger. Gud kommer ikke selv ned for å melke kyrne, men bonden utfører denne gjerning. En mor som gir sitt barn kjærlighet og omsorg og varme, oppfyller med dette sitt kall og formidler Guds omsorg.

Luther legger sterkt vekt på det dobbelte kjærlighetsbudet, og forstår dette slik at Gud ikke trenger våre gode gjerninger, men at vår neste trenger dem. På dette punktet er Luther radikal, og vi møter her et av de mest særegne punkt i luthersk teologi. Luther er nemlig av den

oppfatning at gode gjerninger og kallet er noe som hører livet i verden til. Gud trenger nemlig ikke våre gode gjerninger, men han vil ha vår tro. Troen stiger opp til himmelen og sprenger de jordiske bånd. Troen hører til i himmelen og det evige guddommelige riket. Dette riket styres av Kristus og hans evangelium. I denne sonderingen mellom det jordiske og det himmelske, ligger også en viktig spore til Luthers syn på den frie vilje. Den frie vilje gjelder bare i forhold til det mennesket har under seg (jorden), men i forhold til troen og det himmelske har mennesket en trellbunden vilje (Joh 19:11). Dette synet brakte Luther inn i en heftig debatt med Erasmus fra Rotterdam som hevdet at mennesket hadde en fri vilje. Dette benektet Luther for: *”we are not inquiring....Into our situation on earth (super terram), but into our situation before God in heaven (in coelo coram deo).”* (ibid) I lys av denne sonderingen operer Luther med to typer rettferdighet: *iustitia civilis* og *iustitia christiana*. Den sivile rettferdighet er underlagt domstolen, mens den kristne rettferdighet kun kan bli gitt av Gud. Den kristne rettferdighet er den avgjørende for den tidligere munken:

”Thus man is to be viewed in the light of two kinds of righteousness. Let him live honestly in outward relations, that he may have a tranquil life. But when the end of his life really comes, let him know of what kind his true righteousness is. For there his works become sins. Then let him learn to say, “If I had never done a good work, nevertheless I believe the article on the forgiveness of sins.” There nothing ought to be thought of but the remission of sins.” (ibid).

Luther legger stor vekt på å være trofast i sitt kall og tjene sin neste, samtidig som han etablerer et tydelig skille mellom dette og den kristne rettferdighet med troens avgjørende betydning.

4.1.4 Reformert tradisjon

En annen reformator som til dels førte videre de lutherske argumenter, var John Calvin. For ettertiden ble han en enda mer sentral teolog enn Luther på grunn av sitt systematiske teologiske arbeid, særlig i *”Institutes of the Christian Religion,”* som er blitt stående som et av reformasjonens store verk. For Calvin var det guddommelige og frelsende kall, forstått som utvelgelse det sentrale teologiske poeng (Michaelson 1953). Calvin var opptatt av at en kristen skulle leve et liv som var verdig hans kall:

”Legitimate worship of God consists in presenting one’s body as a”living sacrifice, holy, acceptable unto God” (Rom 12:1) Calvin’s contention was that a persons’ body –or any part of him- is not his own but is God’s. Thus any talents he has in the

performing f his work came not from himself but from God and should therefore be used for God's enhancement and not his own." (ibid)

Calvin forsterket kravet til å holde loven og å kravene til å hjelpe sin neste i forhold til det Luther hadde hevdet. En annen forskjell i kallsforståelsen mellom Luther og Calvin lå i at sistnevnte åpnet for at en person kunne endre sin stand. Dette avviste Luther kategorisk. Denne ulikheten kan ha sin bakgrunn i at Calvin skriver noe senere enn Martin Luther og dermed kan ha opplevd en endret samfunnssituasjon som var annerledes enn det Luther levde i. Samtidig er det interessant og legge merke til at en person som Hans Nielsen Hauge som var oppvokst med Martin Luther sine skrifter, legger bort dette aspektet ved Luthers lære og er mer i tråd med Calvin.

I kjølvanet av Calvin kom det vi kaller den puritanske bevegelse. Denne bevegelsen tok særlig utgangspunkt i Calvin sine skrifter, men endret samtidig på noe av det de fikk overlevert. Blant annet er en av de første puritanske lederne, William Perkins, akkreditert med en endring av det calvinske synet på kallet. Calvin selv delte kallet inn i to ulike deler; det generelle og det spesielle. For ham var det generelle, ordets forkynnelse og det spesielle var det direkte ord som plantet seg i hjertet hos dem som var predestinerte til frelse (Placher 2005). Perkins på sin side argumenterte med at det generelle kallet var kallet de predestinerte fikk for å komme til tro. Han tolket det spesielle kallet som *"a certaine kind of life, ordained and imposed on man by God, for the common good."* (ibid) Han la i lys av dette frem et helt sett med regler som en måtte besvare når en skulle finne sitt kall. Dette kallet kunne ikke den enkelte finne fram til på egen hånd, men det måtte også ble prøvd ut fra fellesskapets behov.

Det spesielle kallet fikk en stor og sentral rolle i den puritanske bevegelse. De holdt fast på frelsens overordnede posisjon, men viktigheten av å være tro i sitt jordiske kall ble høyt aktet. En annen puritanerleder, John Cotton, beskriver dette slik:

"The man who has faith knows, as Shepard indicated, that if he regards his calling as the work of Christ, if he learns to do what he does "in Civil businesses, as the work of Christ," then he may rest assured that he honors "God as much, nay more by the meanest servile wordly act" as if he should spend "all that time in meditation, prayer, or any other spiritual employment."..." (ibid)

Kallet var sammen med troen overmåte viktig for puritanerne. Begge måtte gjøres, en tid til å arbeide, og en tid til bønn og lovprisning. En måtte ta vare på begge områdene i sitt liv, både Gud og sin neste.

En av de største teologiske endringene bort fra Calvin og den tidlige puritanske bevegelse ble etablert gjennom argumenter fra blant andre Richard Baxter som la stor vekt på å maksimere det potensielle utbyttet ved sitt kall:

”If God show you a way in which you may lawfully get more than in another way, (without wrong in your soul, or to any other) if you refuse this, and choose the less gainful way, you cross one of the ends of your Calling, and you refuse to be Gods Steward, and to accept his gifts and use them for him when he requireth it.” (ibid)

Dette er en radikalt annerledes måte å forstå sitt kall på enn det for eksempel Luther stod for.

4.1.5 Moderne og romersk-katolsk teologi

En moderne teolog som Miroslav Wolf har i de senere år tatt til motmæle mot den rigide kallsforståelsen som Luther stod for. Han mener i det ekstremt mobile samfunnet vi nå lever i, er det umulig å forstå sitt kall slik Luther tenkte det. Volf legger stor vekt på nådegaver i sin kallsforståelse:

”I will argue for a pneumatological understanding of work based on a theology of charisms, which suggests that the various activities human beings do in order to satisfy their own needs and the needs of their fellow creatures should be viewed from the perspective of the operation of God’s Spirit” (Volf 2001)

Den internasjonalt anerkjente teologen har til dels fått gjennomslag for sin bruk av charisma som tolkningshorisont for kallsproblematikken. Særlig i Vesten med et moderne arbeidsliv er det viktig å kunne hevde en teologi som ikke baserer seg på et tradisjonelt bondesamfunn uten mobilitet mellom samfunnslagene og med helt andre samfunnsutfordringer enn det vi har i dagens samfunn. Begrepet og argumentasjonen til Volf ivaretar de sentrale element fra reformasjonen om at arbeidet er et gode som skal holdes i hevd og anerkjennes samtidig som det skal ha et tjenende fokus i den virkelighet og samfunnssituasjon vi nå befinner oss.

En annen viktig stemme i senere tid er nå avdøde Pave Johannes Paul II. Han skrev to encyklikaer som særlig tok for seg teologiske betraktninger knyttet til økonomi og arbeidsliv, *Laborem Exercens* og *Centesimus Annus*. Med disse fulgte han opp Pave Leo XIII sin 90 år gamle encyklika: *”Rerum novarum.”*

I skrivet tar paven opp viktigheten og betydningen av arbeidet og viser til Mesteren som brukte store deler av livet til

”å ta del i sine jordiske levekår til kroppsarbeidet i en tømmermanns verksted. Denne omstendighet er i seg selv det tydeligste ”arbeidets evangelium”...Arbeidets verdighet har sin dypeste rot ikke i den objektive, men i den subjektive dimensjon det har.”

(Laborem exercens 6)

Paven hevdet videre at gjennom arbeidet blir vi et sant menneske. I kraft av forvalteransvaret har mennesket en plikt til å arbeide. Kun gjennom arbeid kan en forsørge familien, samfunnet og menneskeheten (Laborem exercens 16). Å arbeide er å ta del i Guds gjerning. Med henvisning til det 2. Vatikankonsil argumenterer han for at en gjennom arbeidet tar del i skapelsen med å føre universet tilbake til Ham.

”De menn og kvinner som arbeider for sitt eget og familiens underhold og som tjener samfunnet ved sin innsats, kan med rette mene at de utfolder Skaperens verk ved sitt virke, er til gagn for sine medmennesker og personlig bidrar til oppfyllelsen av Guds hensikt med historien.” (Laborem exercens 25).

Paven er positiv i sin omtale av arbeid og fremgang. Dersom man høster rikdommer, er dette tegn på Guds storhet og skal ikke føre til tilbaketrekking, men med større makt øker også ansvaret og krav til troskap mot Gud ved å forvalte jorden på en god måte.

Likevel er det ikke Skaperen, men Jesus fra Nasaret som er den viktigste kilde til ”arbeidets evangelium.” Også Paulus er en viktig autoritativ kilde for arbeidets verdi og betydning. Paven henfører ulike skriftsteder som belegg for hans ståsted. Videre er nestekjærligheten viktig for å forstå arbeidet på en rett måte:

”Menneskets aktivitet skal ikke bare utgå fra mennesket, men også rettes mot det. Ved sine handlinger forandrer mennesket nemlig ikke bare tingene eller samfunnet, det fullbyrder også seg selv. Det lærer mange ting, utvikler sine egne evner og sprenger sine egne grenser ved stadig å nå lenger og høyere. For den som forstår den riktige, er denne vekst av større verdi enn de ytre rikdommer man kan samle. Den sanne målestokk for enhver menneskelig aktivitet er derfor å være i overensstemmelse med, både som individ og som samfunnsmedlem, muligheten for å følge og fullbyrde sitt kall i dets helhet.” (Laborem exercens 27).

Pave Johannes Paul avslutter ikke sin argumentasjon for ”arbeidets evangelium” her. Han går videre og trekker det inn i Kristi evangelium med lidelsen og oppstandelsen. For den avdøde pave var arbeidet del av Kristi etterfølgelse og å ”ta opp hans kors” (Matt 10:38). Her er han i en viss grad på linje med Martin Luther som hevdet at om man ikke visste hvilket kors man skulle bære, så var det bare å se rundt seg og ta del i arbeidet: *”I ask where our suffering is to be found. I shall tell you: Run through all stations of life, from the lowest to the highest, and you will find what you are looking for.”* (Wingren s. 29) Pavens argumentasjon er slående lik når han skriver: *”I det menneskelige arbeid finner den kristne en liten del av Kristi kors, og tar det på seg i det samme førerløse sinnelag hvormed Kristus tok sitt kors på seg for oss”* (Laborem exercens 27)

Paven er radikal og til dels kontroversiell når han trekker konsekvensene av sin argumentasjon. Han etablerer nemlig et forhold mellom denne lidelsen og oppstandelsen når han avslutter på følgende måte:

”Vi påminnes om at det ikke gavner mennesket noe, om det vinner hele verden, men mister seg selv (Luk 9: 25). Og allikevel skal ikke vår lengsel etter den nye jord svekke, men snarere stimulere den omsorg vi har for denne jord, hvor selve legemet for den nye menneskehet utvikler seg og allerede her og nu gjenspeiler noe av den kommende verden. Det er sant at der omhyggelig skal skjernes mellom de jordiske fremskritt og Kristi rikes vekst, men det jordiske fremskritt er ikke desto mindre av stor betydning for Guds rike i og med at det kan bidra til å bedre forholdene i menneskesamfunnet” (ibid).

4.2 Herlighetsteologi

Gordon Fee (2006) skriver om den kristne virkelighetsforståelsens dualitet. På mange måter ser en tilværelsen som en ny tid i lys av den avgjørende hendelse i kristendommens historie med Jesu liv og død, samtidig som en lever på jorden med menneskelige kår. Spenningen mellom det gamle og det nye og hvordan en skal forstå sin situasjon har derfor preget kristne. En av nåtidens sterkeste strømninger innen kristendommen er trosbevegelsen, hvor man på mange måter kan si at en har et sterkere fokus på de himmelske gaver enn de jordiske plager. Dette gir sterkere føringer også for teologien og i det følgende vil jeg utdype noen sentrale elementer ved denne læren.

4.2.1 Framvekst av herlighetsteologien

De senere tiår har vært preget av store endringer innen kristendommen. De store og tradisjonelle kirkesamfunnene har mistet mange kirkegjengere og medlemmer i sine tradisjonelle kjerneområder. Særlig har dette vært tilfelle i Europa. Samtidig har kristendommen hatt en enorm vekst både i Sør-Amerika og i store deler av Afrika og Asia.

Nye retninger og bevegelser innenfor kristendommen har også medført en tyngdeforskyvning fra de tradisjonelle kirkesamfunn til nyere kirker hvor veksten langt overgår de tradisjonelle. Bare den katolske kirke har i en viss grad holdt stand gjennom veksten av medlemmer, hovedsakelig i Sør-Amerika. Blant annet har pinsebevegelsen hatt en betydelig vekst fra sin spede start i Azusa Street i 1906, og pentakostale kirker krediteres nå for store deler av veksten innen den kristne kirke.

En annen bevegelse som har sitt utspring fra pinsebevegelsen, er den såkalte trosbevegelsen som har radikalisert mye av pinseteologien og etter hvert dannet mange mer eller mindre uavhengige kirker. Denne retning har sitt opphav i USA. Selv om mange hevder at pinsebevegelsen er premissleverandør for mye av teologien i trosbevegelsen er andre forfattere av den oppfatning at bevegelsen har sine røtter utenfor den kristne kirke og at røttene heller er i metafysikken (McConnell 2007). En av de sentrale aktører i den såkalte "Full Gospel Church" er Kenneth Hagin som gjennom sin pionervirksomhet og sitt virke kan sies å ha blitt en "farsfigur" innefor denne bevegelsen. Andre viktige aktører er Oral Roberts, Kenneth og Gloria Copeland og Robert Schuller (Fee 2006).

Det vil være utenfor denne oppgaves ambisjoner å skulle gi en helhetlig fremstilling med tanke på både historie og dogmatikk for trosbevegelsen. I det følgende vil fremstillingen dermed ta utgangspunkt i utsagn og skrifter hvor velstandsprinsippene til de ulike forfattere med denne teologiske tendens kommer tydelig fram. Det avgjørende er derfor den teologiske argumentasjon og ikke en kirkehistorisk definisjon av de ulike aktører. I den engelske språkdrakt blir ofte betegnelsen "prosperity gospel" eller "health and wealth gospel" benyttet i tilknytning til læren som kjennetegner disse teologene. Hvorvidt "gospel" skal anføres med eller uten anførselstegn viser noe om sympatiene med eller mot denne læren, og for å hindre tilsvarende problemer i den norske språkdrakt er det vanlig å referere til denne læren som "herlighetsteologi." Dette uttrykket peker på en spesiell teologisk retning med en bestemt tendens i forkynnelsen av fysisk og psykisk velsignelse i den nåværende verden.

4.2.2 Herlighetsteologisk lære

Trosbevegelsen kan sies å være en motreaksjon på liberalteologien og en akademisk tilnærming til teologi. En vektlegger Den Hellig Ånds åpenbaring og Bibelen som autoritative kilder. Bevegelsen kjennetegnes av mangel på dogmatiske læreskrifter, og læren må derfor ofte tolkes gjennom ulike bøker og taler. Dette gjør det delvis krevende å gi en fullstendig og korrekt fremstilling av trosbevegelsens lære.

I en fremstilling som denne er det alltid en fare for å skjære alle over samme kam. Alle ”trospredikanter” står ikke inne for alt det andre predikanter forkynner innenfor denne bevegelsen. I forhold til velstandsprinsippene ser en at en ledende pastor, Sunday Adelaja, som har hentet stor teologisk inspirasjon fra trosbevegelsen kritiserer flere av sine kolleger på dette punkt: *”The prosperity gospel teaches that one prospers only when giving. Giving is the main emphasis. This is false. True prosperity comes not just when we give but also when we know the laws of the money and discipline ourselves to abide by them.* (Adelaja 2007)”

Likevel er det tydelig at vi berører et sentralt anliggende når vi tar for oss synet på rikdom og velstand. Når det forkynnes et ”evangelium om rikdom” så er de ulike meningsbærerne enige om at dette ikke må forstås utelukkende som ren materialistisk rikdom. Rikdom knyttes både til det materielle og det psykiske. Dette er et viktig aspekt som ofte synes å komme i bakgrunnen når en taler om velstandsprinsipper.

Læren om velstandsprinsippene kommer som en konsekvens av forståelsen av frelsen. I det følgende vil jeg belyse hvordan Kenneth Hagin forstår dette, og vise de implikasjonene dette gir for forståelsen av det kristne menneskets vilkår. Et viktig skriftsted for Hagin er Galaterbrevet 3: 13-14:

”Men Kristus kjøpte oss fri fra lovens forbannelse da han kom under forbannelse for vår skyld. For det står skrevet: Forbannet er hver den som henger på et tre. Slik skulle Abrahams velsignelse komme til folkeslagene i Kristus Jesus, så vi ved troen skulle få Ånden som det var gitt løfte om.”

Hagin (1995) tar utgangspunkt i at menneskene var fortapt etter syndefallet. Dette fallet medførte at menneskene ikke kunne frigjøre seg i egen kraft, og de var dermed under lovens forbannelse. Hagin argumenterer for tre ulike typer forbannelse; *spirituell død, sykdom og fattigdom*. Hagin så altså på fattigdom som en av konsekvensene av å være under loven. Dette begrunner han særlig ut fra 5. Mos 28 hvor det å ikke lykkes i sitt virke og leve i fattige kår blir sett på som en konsekvens av å ikke holde seg til Guds bud. Samme kapittel viser også

motsetningen til denne tilstanden; nemlig hva som skjer med den som holder seg til Guds bud. Denne lykkes i sin ferd og blir velsignet med rikdom og gode dager. I og med Jesu liv og gjerning skjer det noe revolusjonerende nytt og mennesket blir kjøpt fri. Dette gir helt nye livsvilkår og muliggjør et liv i velsignelse, eller i følge Galaterbrevet; et liv hvor en får del i Abrahams velsignelse. Nok en gang ser Hagin for seg en tredeling, og han argumenterer for en spirituell velsignelse, en fysisk velsignelse og en finansiell og materiell velsignelse (ibid). Dette blir da et motsvar til lovens forbannelse. Ennå et belegg for denne læren får Hagin I 2. Kor 8:9: "Dere kjenner vår Herre Jesu Kristi nåde: Enda han var rik, ble han fattig for deres skyld, så dere skulle bli rike ved hans fattigdom." Dette verset tolker Hagin rent materialistisk og hevder at fattigdommen og rikdommen i dette verset kun kan forsås gjennom materielle verdier. Samme tolkning får Jesu utsagn om at han er "*kommet for å gi liv og overflod*" (Joh 10:10). Det går dermed en klar linje fra frelse til å kunne leve et liv i overflod. Hagin angir ingen klare utbetalingsformer av disse materielle gode fra Gud, men er klar på at utbetalingen vil komme: "*But sooner or later, payday is coming. And, boy, you`d sure like to be around when payday comes if you`ve sown the right seed. Now if you`ve sown the wrong seed, you don`t want to be around when payday comes.* (ibid)" I boken sin refererer han også til en predikant som talte ut fra Luk 6: 38: "Gi, så skal dere få: Et godt mål, sammenristet, stappet og breddfullt, skal dere få i fanget. For i det målet dere selv måler med, skal det også måles opp for dere." Når taleren utlegger denne teksten, så skjer det med en oppfordring om å: "give what you can`t afford to give and come and lay it on that verse. Believe it. Then say, "Lord, I`m acting on that verse. With what measure I mete, it shall be measured to me again." Det er dermed grunn til å hevde at det er en nøye sammenheng mellom materiell velstand og det å være frelst i Hagins lære. Det er samtidig viktig å presisere at det sentrale for Hagin er det spirituelle og at velstanden er sekundær i forhold til dette (ibid).

Til tross for denne nære sammenheng mellom tro og velstand som vi her har funnet, så nyanseres bildet noe av Hagin. Han skriver selv om en åpenbaring han fikk i en situasjon hvor han ikke hadde fått så mye penger som han ønsket, og han mente at Gud skyldte ham i stedet. I denne forbindelse hadde han bedt til Gud og argumentert ut fra Jesaja 1:19: "*Dersom dere adlyder villig, skal dere få nyte landets goder.*" Dette mente Hagin at han hadde gjort, men Gud talte da til ham, og mente at han kun hadde adlydt og ikke vært villig. For at han skulle få del i rikdommen måtte han også ha et villig hjerte (ibid).

Her er vi ved en av de mest karakteristiske elementer ved Hagin og andre trospredikanter sin lære, nemlig forståelsen av hva det vil si å tro, og den avgjørende betydning av å tro på riktig måte. Hagin legger nemlig avgjørende vekt på å tro rett:

”You see, a lot of times, our thinking is wrong. It’s not in line with the Bible. And if our thinking is wrong, then our believing is going to be wrong. And if our believing is wrong, then our talking is going to be wrong.”(ibid)

Tolkningen av de overnevnte tekstene gjør det naturlig for Hagin at en som kristen skal ha jordisk rikdom. Gud som skapte verden hadde gitt menneskene rett til å råde over rikdommene, men som en konsekvens av syndefallet var rikdommene overdratt til Satan (ibid). Når Kristus vant over Djevelen, ble denne seieren menneskene til del og de kunne igjen råde over jordens rikdommer. Det var derfor ikke noe å be pent om; Her var en som kristen i en posisjon til å kunne kreve rikdommene fra Satan, siden han ikke lenger hadde noen råderett over disse:

”The Lord said to me, ”Don` t pray about money like you have been. Whatever you need, claim it in Jesus` Name”. And then you say: “Satan take your hands off my money.” And then say: “Go ministering spirits, and cause the money to come. (Hagin 1995)”

Fordi Jesus har seiret, må Satan gi slipp på rikdommene. Hagin forteller om flere episoder hvor han fikk det han mente han hadde rett på etter å ha uttrykt seg på en saksvarende måte. Bekjennelsen er sentral i Hagins trosforståelse. Ved bruk av ulike bibelvers (Rom 10: 8, Mark 11: 23) understreker Hagin betydning av å bruke tale og ord for å få gjennomslag for det en tror på. Dette er også pastor Adejala opptatt av, selv om han modererer betydningen av dette når han skriver: Proclaim by faith things that you expect to have in your life. Speak about your goals and plans as if they are already accomplished. Then promise God you will do your best to attain your goals (Adejala 2007).

Særlig de amerikanske herlighetsteologene har hatt stort fokus på denne vitale sammenhengen mellom det å gi og det å få. Flere hevder at dette er et av de viktigste åndelige prinsipper som en må oppfylle for å kunne høste godene av de ulike prinsipper. Vi har sett at Hagin gav sitt samtykke til å gi ”det en hadde råd til ikke å gi.” Hagin følger opp dette standpunktet med å argumentere for at menigheten ikke skal være gjerrige, men gi slik at pastoren og kirken er økonomisk velholdte. For å understreke prinsippet om at det er ved å ”gi at en får” så forteller

han en historie om en mann som ikke engang var kristen, men likevel gav tiende. Mannen var på konkursens rand, og han bestemte seg i sin desperasjon for å gi tiende. Etter å ha gitt tiende, blomstret driften og Hagin mener at dette var belegg for at de åndelige prinsipper også virket i denne situasjonen, selv om mannen altså ennå ikke var kristen (Hagin 1995) Denne fortellingen oppleves likevel å stå i motsetning til det Hagin senere skriver i boken:

”Some people think that all they have to do is ”honor” God by giving and God will give back to them. But, no, He won’t, because God honors His Word – all of it, not just part of it. God expects you to walk in the light that you have from His Word. We already found out from the Word that our financial and physical prosperity is dependent upon our spiritual prosperity (3 Joh 2). (ibid)”

Dessuten angir Hagin tre grunner til at kristne ikke blir velstående: latskap, sløsing og jåleri, samt dårlig håndtering av rikdom. Adejala på sin side argumenterer mot Hagin sitt kompromissløse forsvar for å gi både til pastor og menighet. Han har en mer jordnær oppfatning av hvordan en skal forstå forholdet mellom jordisk rikdom og prinsipper om velstand:

”Church offerings are not meant to enrich the church or the pastor in any way. I do not preach economic well-being to gain a profit from church offerings. The purpose of the gospel of prosperity is to enrich the people, to open their eyes on how to make money and prosper in order to be a blessing to God’s work. (Adejala 2009)”

En annen markant skikkelse i trosbevegelsen, Kenneth Copeland kan direkte knyttes til det afrikanske kontinent gjennom sitt seminar ”Evangelism and Prosperity” på ”Fire Conference” i Zimbabwe i 1986 hvor 4000 delegater fra 41 afrikanske land var tilstede (Gifford 1990).

Copelands lære har mange fellestrekk med Hagins. Også Copeland slår fast at velstand er en rett alle kristne har fordi Gud ønsker dette, men at en må ha den rette motivasjon og ønske for rikdommen. Fattigdom må derfor sees på som resultat av synd, manglende tro eller manglende forståelse for troens innhold. (Gifford 1990) Copeland legger også stor vekt på velsignelsene og forbannelse i 5 Mos 28-30. Teologien til Copeland får et enda sterkere særpreget i hans tolkning av Mark 4. Han oppfatter dette kapitlet som en nøkkel til alle andre lignelser, og hevder at dette kapitlet viser Guds lover med hensyn til å så, øke og bli velstående. Denne loven gjelder i følge Copeland også for Gud. Han måtte nemlig gi sin egen

Sønn for at han skulle frelse mange (Rom 8: 29). En må så for å kunne øke sin velstand. Ennå et skriftbelegg for denne påstanden finner Copeland i Mark 10: 29f:

Jesus svarte: «Sannelig, jeg sier dere: Enhver som har forlatt hus eller brødre eller søstre eller mor eller far eller barn eller åkrer for min skyld og for evangeliets skyld, skal få hundre ganger så mye igjen: i den tiden som nå er, skal han få hus, brødre, søstre, mødre, barn og åkrer – men også forfølgelser – og i den kommende verden evig liv.

Ved å fokusere utelukkende på å ”få 100 ganger så mye igjen” utleder han og konen, Gloria Copeland en teologi som sier at enhver kristen skal i tro kunne få igjen 100 ganger mer enn det en har ”sådd inn” til Guds rike.

Under seminaret i Zimbabwe la Copeland stor vekt på egne og andres vitnesbyrd om hvordan prinsippene om velstand fungerte. Han fortalte om en dag han kom hjem i sin pick-up for å finne to Mercedeser i innkjørselen sin, en til 48 000 og en til 57 000 dollar. Videre fortalte han om hans raushet med å gi bort over 200 klokker, og at han nå hadde en Rolex av gull til 5000 dollar. Han bekreftet at han hadde gitt bort hele 14 biler, 5 små lastebiler og 7 fly og at han på det daværende tidspunkt hadde 200 ansatte, og at han hadde sendinger på 200 TV stasjoner, 400 radiostasjoner og hadde menigheter over hele jorden. (Gifford 1990)

Copeland refererte også til andres giverglede og velsignelse av dette. Blant disse var grunnleggeren av Caterpillar Tractor Company, R.G. LeTourneau. Til tross for at LeTourneau ikke hadde noen formell utdanning, skapte han revolusjonerende og banebrytende maskiner. Copeland hevder at designene ble gitt LeTourneau i drømmer mens han sov, og at Gud gav disse på grunn av hans giverglede:

”He had more patents than any other single man in US history by having a pad next to his bed and (inverting the principle of tithing) giving God’s work 90% while he kept 10%. Because he gave so much to God (supporting ministries all over the world), he earned so much that he was never able to keep up with it; he always had so much money he didn’t have any place to put it all. (ibid)”

En annen Copeland refererte til var den nigerianske pastoren Benson Idahosa som hentet en av Copelands evangelistvenner på flyplassen”i et passende fremkomstmiddel.(ibid)” , i en Mercedes limousin. Dagen etter hentet Idahosa pastoren i en VW Beetle, fordi han da hadde

gitt bort Mercedesen. Den tredje dagen fikk han en enda flottere Mercedes. Denne var gitt ham av en kvinne som takket være Idahosas forkynnelse om velstandsprinsippene hadde gått fra å være fattig til å bli velstående. Historien tjente som eksempel på hvordan en skulle leve, og fremstod for Copeland som et klart eksempel på hvordan Guds prinsipper fungerte. Grunnen til at mange jøder var velstående var den samme; nemlig at jødene hadde operert etter de samme prinsipper.

Copeland opprettholdt sitt budskap om at en måtte gi for å sette i gang "velstandshjulet", også i møte med dem som ingenting hadde, selv om han ikke i alle situasjoner ville ta imot penger fra disse (Gifford s. 379). Begrunnelsen for dette hadde Copeland fra fortellingen om profeten Elia og enken i Sarepta (1. Kong 17: 9ff). Ved å gi, så ville velstand komme av seg selv! Dette var også det oppsummerende budskapet fra Copelands ene seminar i Zimbabwe: My days of not having enough are over... God just gave me the keys to heaven's bank... My father is the chairman of the board! Alleluia! (Gifford 1990)

4.3 Fatalisme

En gammel arabisk fortelling handler om en mann som var på besøk i Damaskus. På en vandring i byen runder han et hjørne og står ansikt til ansikt med Hr. Død. Det overraskende og uhyggelige møtet gjør at mannen rømmer i panikk til Jerusalem. Neste natt kommer Hr. Død til mannens værelse i Jerusalem. Han forteller da om overraskelsen over å møte mannen i Damaskus dagen i forvegen siden han visste at han skulle finne ham i Jerusalem denne natten (Lane Craig 1999). Mannens innsats var fånyttet, for han kunne ikke rømme fra sin skjebne eller gjøre noe med den siden den var utenfor hans makt. Fenomenet beskrives slik av Solomon:

"Fatalism is the idea that what happens (or has happened) in some sense has to (or had to) happen. Such beliefs seem to involve a peculiar sense of necessity. It is not logical necessity (except perhaps, for Leibniz God) and thus should not be confused with Doris day's tautological if plaintive rendition of Que sera sera. It is not scientific or causal necessity (it precedes modern science by millennia) and should not be confused or conflated with what is often called "determinism." Nor is fatalism theological necessity (as in "It's God's will"), for notions of fate thrive in many cultures (for instances, the notion of karma in Buddhist cultures) that do not invoke the concept of God." (Solomon 2003)

Mennesker som oppfatter verden ut fra et strengt fatalistisk verdensbilde vil se på fortid og fremtid på nøyaktig samme måte; den kan ikke endres. Flere hevder at fatalisme er et kjennetegn ved tankegangen i samfunn hvor en har liten kontroll over sosiale forhold og naturen.

Niehoff & Anderson (1966) dokumenterer at fatalismen har en sterk posisjon i fattige land som har store utfordringer knyttet til sosioøkonomiske forhold og innovasjon. For eksempel kan vi nevne manglende forståelse for hva som er årsaken til og sammenhengen mellom levesett og mange sykdommer, eller manglende innsikt i hva som fører til avlingssvikt. Når en har liten evne til å håndtere disse utfordringene, og i tillegg har et lavt utdannings- og kunnskapsnivå, så er det lett å bli både pasifisert og resignert. I slike samfunn er det ingen eller liten forståelse for at det er mulig å forandre sin egen livssituasjon og selv være med på å skape en ny framtid for seg og sine. I stedet forklarer menneskene de ulike hendelser med at det er skjebnen eller en guddom som står bak det hele. I den afrikanske bevissthet er fatalismen en dominerende livsanskuelse som medfører en avhengighetsmentalitet hvor en ser etter og venter på løsninger utenfor en selv, og hvor en ikke tar ansvar for egen livssituasjon og for å finne nye veier ut av egne problemer. (Ampadu 2009)

Det store fokus på helse, velvære og død i Vesten har også ført til en større erkjennelse av menneskelig sårbarhet og utilstrekkelighet. Katastrofer av ulike slag som Tsunamien, terroraksjonen i USA 11/9 eller kreftsykdommens herjinger er faktorer som kan lede til menneskelig resignasjon og skape grobunn for fatalistiske ideer også i høyt utviklede samfunn (Hvidt 2007)

En teologisk analyse av emnet er et krevende arbeid. Ofte behandles fatalismen som et religionsfilosofisk eller religionspsykologisk emne og blir dermed ikke gjenstand for en systematisk teologisk behandling. Noen forsøker å sette opp logiske argumenter for å hevde sitt syn og imøtegå fatalismen. Å gå inn i slik debatt vil etter mitt skjønn være lite formålstjenlig for denne oppgaven. I fortsettelsen vil jeg derimot argumentere for at det er mulig å finne fatalistiske tendenser innen en kristen teologisk tenkning.

Fatalisme som fenomen er gjenstand for en betydelig interesse i de store religionene i verden som både på den ene siden fremholder Guds allmakt og allvitenhet og som samtidig hevder at mennesket har en fri vilje til å foreta egne valg. Særlig er problemstillingen aktuell innen islam som i sterkere grad enn kristendom og jødedom fremhever Allahs suverene makt og viljesbeslutning. Dette får også praktiske konsekvenser for livet som menneskene lever. Noe

som kommer veldig tydelig fram i en arbeidsleders opplevelse av sine arbeidere i et nordafrikansk land:

”The islamic religion had a lot to do with it (not getting a job done). If a guy can't learn, then it is the will of God. If a piece of equipment breaks down, an Arab doesn't panic; he just sits on the side of the road and waits. It is the will of Allah” (Niehoff & Anderson 1966)

Allahs suverenitet gjør menneskene til passive deltakere i Allahs historie. Dette kalles i islam for kismet eller *”Allah rår”* (ibid).

Samtidig er det interessant å legge merke til at den fatalistiske livsanskuelsen har vist seg å ha en positiv effekt på irakiske politibetjenter. Med overbevisningen om at det var Allah som kontrollerte tilværelsen og hadde deres liv i sine allmektige hender, så fikk flere irakere mot til å fortsette i et arbeid som medførte en overhengende dødsrisiko (Weisæth sitert av Hvidt 2007).

Det bibelske materialet som preger den dogmatiske refleksjon og tankegang gir et sterkt belegg for å anerkjenne en allvitende og allmektig Gud. Vi nevner noen sentrale skriftsteder som vitner om Guds visdom:

- ”- For Herren er en Gud som allting vet, han prøver hver en gjerning. (1. Sam. 2:3), --*
- Gud, hvor høye dine tanker er, hvor veldig summen av dem! Vil jeg telle dem, er de talløse som sand, blir jeg ferdig med det, er jeg ennå hos deg. (Sal. 139: 17f)*
- Hjertet er mer fullt av svik enn noe annet, det kan ikke leges. Hvem skjønner seg på det? Jeg, Herren, er den som gransker hjerter og prøver nyrer. Jeg lønner hver mann etter hans ferd, etter frukten av hans gjerninger.” (Jer 17: 9f)*

Gud er ikke bare vis, han har også makt til å styre tilværelsen og har historien i sine hender:

- ”- Tenk på det som hendte før, helt fra eldgammel tid. For jeg er Gud, og ingen annen; jeg er Gud, det er ingen som jeg. Jeg kunngjør fra først av de siste ting, forutsier det som ikke har hendt. Jeg sier: «Min plan skal bli fullført, og alt jeg vil, det gjør jeg.» (Jes. 49:9f)*
- Se nå, det er bare jeg som er Gud, det finnes ingen annen gud enn jeg. Jeg bringer død, og jeg gir liv, jeg sårer og jeg leger, og ingen kan berge ut av min hånd. (5. Mos*

32:39)

- Peter, Jesu Kristi apostel, hilser de utvalgte som lever som fremmede, spredt omkring i Pontos, Galatia, Kappadokia, Asia og Bitynia, de som er utvalgt slik Gud, vår Far, på forhånd hadde bestemt, og ved Ånden innviet til å være lydige og til å bli rensset ved Jesu Kristi blod. Nåde og fred være med dere i rikt mål! (1. Pet 1f)."

Disse skriftsteder er bare et lite knippe av tekster som omhandler Guds visdom og makt, og ved første øyekast kan det se ut som at den kristne lære og teologiske tenkning bærer preg av en fatalistisk livstolkning. Skriftstedene vitner om Guds absolutte kunnskap og makt, og dermed legges sterke begrensninger på menneskets innflytelse over eget liv. Gud beskrives som den som vet alt og den som både bestemmer og som er regisserer både skriptet og rollebesetningen. Flere har derfor hevdet at dersom det finnes en allvitende Gud, så kan mennesket ikke samtidig ha en fri vilje (Pike 1965 i Lane Craig 2007). En allvitende og allmektig Gud og forestillingen om enn fri vilje er for Pike uforenelige størrelser, og etter hans oppfatning må en foreta et valg som innebærer enten at Guds viten og makt nedjusteres eller at menneskets frihet nedjusteres.

Til tross for et omfattende skriftmateriale om Guds allvitenhet og allmakt, førte ikke dette til en fatalistisk forkynnelse i urkirken. Innenfor hellenismen som preget åndslivet i urkirken, var skjebnetroen en viktig forestilling, og overlevninger som viser dette finner vi blant annet i dramaet om kong Ødipus av Sofokles. (Solomon 2003) En av dem som kritiserer den hellenistiske tenkningen er kirkefaderen Gregor av Nyssa (335-394). Han polemiserer mot stoikerne som lar seg styre av stjerne tegn og skjebnetro. Innledningsvis i skriftet "Mot skjebnetroen" viser han bort fra skjebnetroen og til et univers hvor en har en allmektig Gud, men også en ond makt som gjennom manipulering av stjernene vil dra menneskene bort fra det gode:

"Der er en kraft, der af natur er i motstrid med det gode og fjentligt stemt mod menneskeslægten og som kendes du fra det, der er modsat den gode natur. Det er der utallige eksempler på... Den guddommelige natur ses i enhver god tanke og ethvert godt ord, fra den kommer livet, lyset, sannheten, det retfærdige, det uforgængelige og alt godt, vi kan tænke os. Alt det er den, og alt det skænker den. Den kraft, der kendes fra det modsatte, konstaterer vi du fra alt det, der er det modsatte at hvert enkelt gode. I stedet for liv bringer den død, i stedet for sandhed bedrag. I det hele taget forårsager den for menneskene i stedet for enhver god ting det onde, der er det godes

modsatning. For den holder af det, som af naturen er til fordærv for menneskerne. ”
(Aagard 1994)

I stedet understreker de teologiske forfattere menneskets viljesfrihet som en viktig forutsetning for en kristen tro og vandel:

”In the theology of the early church the idea of freedom of the will was a basic presupposition both in West and among the Greeks. The preaching of the law was done with this in mind; so also with the process of rearing and educating. Apart from this freedom one could not hold man responsible for his acts; neither could his transgression incur guilt.”(Hägglund 1968)

Et sentralt skriftsted for de første kirkefedrene var 1. Tim 2:4: ”han (Gud) som vil at alle mennesker skal bli frelst og lære sannheten å kjenne.” På en særlig måte har den ortodokse kirke holdt i hevd de greske kirkefedrenes lære, og i den ortodokse katekisme argumenteres det i tråd med deres læresetninger:

“Q. 121: *Has not that will of God, by which man is designed for eternal happiness, its own name in theology?*

A. *It is called the predestination of God...*

Q. 125: *How does the Orthodox church speak on that point?*

A. *In the exposition of the faith of the Eastern Patriarchs it is said: As he foresaw that some would use their free will, but others ill, he accordingly predestined the former to glory, while the latter he condemned.”* (The Larger Catechism of the Orthodox, Catholic, Eastern Church i Jewett 1985)

Den ortodokse kirke som skilte lag med den katolske kirken i 1054, levde med andre teologiske utfordringer enn dem som var aktuelle i vestkirken. Denne kirketradisjonen er dermed ikke så mye preget av det som har vært bestemmende for utviklingen i den vestlige kirken. En sentral skikkelse og viktig premissleverandør for utviklingen i vest er Augustin (354-430).

Det som sysselsatte Augustin mer enn kanskje noe annet, var den menneskelige viljens mysterium, eller menneskets evne, eller manglende evne til å elske, og Augustin plasserer initiativet hos Gud. Om ikke Gud tenner kjærligheten i menneskets hjerte, så kommer det

aldri til å søke ham. Men det var et problem med denne måten å se ting på. Om det bare kommer an på Gud, hvorfor vekkes da ikke kjærligheten hos alle, men bare hos noen? Augustins løsning på dette dilemmaet var hans predestinasjonslære som betyr at det bare er Gud som utvelger mennesker til frelse. Han viste blant annet til Job som en som ble utvalgt til frelse til tross for at han ikke hørte til Israelfolket. På samme måte mente han at mennesker kunne være utvalgt til frelse selv om de ikke hørte til kirken på jorden. Samtidig som Augustin hevdet at mennesker utenfor kirken kunne bli frelst, mente han også at ikke alle som tilhørte kirken på jorden fikk del i saligheten. (Hägglund 1968)

Reformatoren John Calvin (1509-1564) sluttet seg til den augustinske posisjonen og videreførte tankegangen til Augustin. Han argumenterte for en dobbel predestinasjonslære, hvor noen var utvalgt til fortapelse og andre til frelse. Et sentralt skriftord for Calvin er Joh. 6: 44: ” *Ingen kan komme til meg uten at Far som har sendt meg, drar ham, og jeg skal reise ham opp på den siste dag.*” Gud drar mennesker til seg ved å gi dem sin uimotståelige nåde. Calvin siterer Augustin:

”This grace, which secretly imparted to the hearts of men, is not received by any hard heart; for the reason for which it is given is, that the hardness of the heart may first be taken away. Hence, when the Father is heard within, he takes away the stony heart, and gives a heart of flesh. Thus he makes them sons of promise and vessels of mercy, which he has prepared for glory. Why then does he not teach all to come to Christ, but just because all whom he teaches he teaches in mercy, while those whom he teaches not he teaches not in judgment? for he pities whom he will and hardens whom he will.” (Calvin 2008)

Innenfor de store kirkesamfunnene representerer Calvins predestinasjonslære ytterpunktet på ene siden av skalaen, og den ortodokse kirkes lære representerer det andre ytterpunktet. Den dobbelte predestinasjonslæren tar sitt utgangspunkt i Guds suverenitet, hans allvitenhet og ikke minst hans allmakt. De ortodokse på sin side legger derimot avgjørende vekt på menneskets frie vilje.

Likevel vil det være å dra resonnetet for langt å hevde at den frie vilje ikke har en rolle innen kalvinismen. Dette kommer blant annet tydelig frem hos A.A. Hodge som selv er kalvinist:

”This matter of free-will underlies everything. If you bring it to question, it is infinitely more than Calvinism...Everything is gone if free-will is gone; the moral system is gone if free-will is gone; you cannot escape, except by materialism on the one hand or pantheism on the other.” (sitert i Carson 2002)

I den videre drøfting av forholdet og samspillet mellom Gud og menneske, er det på denne bakgrunn grunnlag for å hevde at deler av kristenheten bærer med seg tankegods som kan fremstå som fatalistiske i større eller mindre grad. Samtidig er det rett å holde fast ved at uavhengig av teologiske tradisjoner vil en kristen/ religiøs tenkning hevde at mennesket har et selvstendig ansvar for sine gjerninger.

5.0 Syntese: Et rammeverk

McCullough og Willoughby (2009) utfordret i sin artikkel til studier om hvordan ulike religiøse perspektiver påvirket selvregulering. Gjennom sin studie av mikrokredittforetak dokumenterte Supphellen, Haugland og Oklevik (2010) forskjeller i entreprenørskapelig selv-effektivitet når en undersøkte 3 ulike religiøse perspektiv; plikt og kallsorientering, fortjenesteorientering og fatalistisk orientering hos mikrokredittmottaker. I det følgende vil oppgaven fokusere på sammenhengen mellom perspektivene, selv-effektivitet, selvkontroll og selvregulering. Dersom en kan etablere en sammenheng, vil mulige adferdsmessige utfall redegjøres for.

5.1 Generelle trekk ved et kristent livssyn

I følge Carver og Schreier (1998) kan en selvregulering kun skje gjennom erkjennbare mål eller standarder som man har evne til å arbeide for å nå. Artikkelen til McCullough og Willoughby (2009) refererer en rekke studier hvor det argumenteres for en positiv påvirkning på selvkontroll og selvregulering gjennom en religiøs overbevisning. Flere av disse undersøkelsene er foretatt i en kristen kontekst og viser en positiv sammenheng mellom KPA, selvkontroll og selvregulering. For at en skal muliggjøre adferdsendring, må en for det første kunne etablere erkjennbare standarder og mål, og deretter må en kunne erkjenne disse og for å fullføre endringen trenger en verktøy.

I forhold til KPA vil jeg hevde at plikt og kallsetikken står i en særstilling med tanke på en regulering av adferd som er utelukkende positivt forbundet med adferd i kommersielle organisasjoner. Bakgrunnen for denne hypotesen er de ulike standardene og målene som etableres i de ulike orienteringene som er redegjort for i oppgaven.

Kristendommen er ikke en livsfjern religion som ikke får konsekvenser for de jordiske forhold. Det er på jorden at livet utspiller seg; et liv som både Gud har skapt og gitt oss som gave. Inkarnasjonstanken, læren om at Gud selv ble menneske, er det sterkeste uttrykk for at den jordiske eksistens er av stor verdi. Et annet viktig belegg for dette er forvalteroppdraget som introduseres i den bibelske skapelsesberetningen. Her får mennesket i oppdrag å forvalte jorden og dyrke den, til tross for omkostningene dette innebærer. Tilslutning til et kristent livssyn handler dermed i første omgang om en anerkjennelse av en høyere makt, den kristne Gud som har etablert sine bud og tilkjennegitt sin intensjon med den menneskelige eksistens på jorden. Denne relasjonen mellom Gud og menneske, medfører en forventning om en kristen vandel som får en selvvurdering gjennom bønn, skriftemål, meditasjon og

bibellesning. De fleste kirkesamfunnene opererer også med en syndsbejennelse hvor avvik fra den kristne norm kommer eksplisitt til uttrykk i forbindelse med gudstjenestefeiringen.

I lys av den foregående analyse er det overveiende sannsynlig at proposisjonene om at religionen; promoterer selvkontroll; promoterer selvregulering gjennom å fremdrive selvovervåkning; bygger selvregulerende styrke; gir verktøy for å mestre selvregulering, og at religion påvirker helse og velvære gjennom selvregulering og selvkontroll innenfor en kristen kontekst. Å gå nærmere inn på disse aspektene er likevel utenfor oppgavens problemstilling, og i det følgende fokuseres det på hvordan KPA påvirker adferd i kommersielle organisasjoner. For å svare på denne utfordringen fra McCullough og Willoughby (2009) vil fokus dermed rettes mot proposisjonen om at religion påvirker selvregulering ved å påvirke målutvelgelse.

KPA	Plikt og kallsetikk	Fortjeneste	Fatalisme
Standard/mål	Positiv	Positiv/negativ	Nøytral/negativ
Selvinnsikt vurdering	Positiv	Positiv	Positiv
Hjelp til selvregulering	Positiv	Positiv	Positiv

Figur 2: forhold mellom KPA og selvkontroll/selvregulering

Det er også av stor interesse å avdekke mulige påvirkninger på selv-effektivitet. Uavhengig av påvirkning på selvkontroll og selvregulering kan denne påvirke adferd. I det følgende vil oppgaven derfor søke å finne sammenhenger mellom KPA og selv-effektivitet.

5.2 Etablering av standarder og mål

En av teoretikerne som McCullough og Willoughby (2009) viser til i forbindelse med hvordan religion påvirker målsettinger og måloppnåelse er R. A. Emmons (1999) og hans bok: "The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality". Forfatteren skildrer her den psykologiske forskning omkring målorientering. Han argumenterer for en renessanse knyttet til denne problematikken, og betydningen dette har for adferdsforskningen.

Når Emmons skal redegjøre for bokens tittel, viser han overraskende nok ikke til en av sine kolleger innenfor det psykologiske fagfelt, men til en teolog, Paul Tillich. I innledningen til boken skriver han:

“The central theme of this book can be summed up using a concept that was coined by the existential theologian Paul Tillich in the 1950s. In his classic analysis of the affective and cognitive bases of faith, Tillich (1957) contended that the essence of religion, in the broadest and most inclusive sense, is ultimate concern. Faith, according to Tillich, is the state of being ultimately concerned, that is, focused on concerns that have a sense of urgency unparalleled in human motivation. Ultimate concern is “a passion for the infinite” (1957, p.8). Religion “is the state of being grasped by an ultimate concern, a concern which qualifies all other concerns as preliminary and which itself contains the answer to the question of the meaning of life” (Tillich, 1963, p. 4). Although Tillich used the term “ultimate concern,” I will use the plural “ultimate concerns” to refer to the multiple personal goals that a person might possess in the striving toward the sacred. (Emmons 1999)

Målene defineres av hva som er av største betydning, ultimate concerns. Religion kan hevdes å helliggjøre målene eller som Tillich og Emmons kaller det; å gjøre dem til ultimate concern, og blir dermed hevet over andre sekulære mål som ikke tilkjennes samme betydning og vekt.

Andre studier viser at helliggjørelse av mål gir større utholdenhet for måloppnåelse (Mahoney m. fl. 1999, Mahoney m.fl 2005) eller økt stimuli til å innrette sin adferd i henhold til målene. Helliggjørelsen av målene kan ha en teistisk forankring eller være av mer sekulær karakter. Det som kjennetegner de helliggjorte målene er en større verdsettelse av målene som resulterer i økt innsats, forpliktelse og andre kjennetegn ved adferd som preges av å være fokusert og utholdende på måloppnåelse.

Wrzesniewski m. fl (1997) sin studie fra et amerikansk universitet tok utgangspunkt i en tredeling i synet på jobben til de ansatte. Med kategoriene ”arbeid,” ”karriere” og ”kall” hevder forfatterne at de hadde en formålstjenlig inndeling som var gyldig for respondentene. Oppgaven til respondentene var innledningsvis å gi sin tilslutning til tre ferdig utformede beskrivelser av hvordan man så på sitt arbeid. Forfatterne hevder at dersom en ser jobben sin som et kall, så bærer dette preg av en sterk indre motivasjon, og dersom en ser arbeidet kun som en jobb en trenger for livets nytelser eller er opptatt av karriere, er en preget av ytre motivasjon. I sin studie fant disse forskerne at mennesker som så på jobben sin som et kall hadde større glede i jobben, var mindre opptatt av å pensjonere seg, og de tok arbeidet i større grad med seg hjem. De rapporterte til og med om et lavere sykefravær hos de kallsorienterte enn hos dem som identifiserte seg med de andre kategoriene.

I det følgende vil oppgaven søke å etablere hvilke mål og standarder som angis innen de ulike kristne orienteringene, og om disse kan påvirke selvkontroll og selvregulering.

5.2.1 Standarder og mål i henhold til plikt og kallsetikk

Plikt og kallsetikken knyttes i særlig grad til reformasjonstiden på 1500-tallet, og betegnes også av enkelte som; ”den tredje store innsikt i den lutherske reformasjon” (Kleinhans 2005). Denne påstand kan likevel anses å være en forenkling av virkeligheten. Helmer Dahl hevder at dette fokuset også var tydelig i Middelalderen:

”The Greek and partly the Roman Cities had as their ideal citizen who did not work. The cities in the Middle Ages had as their ideal citizens who worked, and who ensured the prosperity and security of the city. Leisure time was not the goal for happiness or social quality, “the industrious spirit” was instead viewed as a virtue in itself” (sitert i Davidsen 2004).

Når Martin Luther tar et oppgjør med blant annet munkeløftene, så skjer det likevel noe radikalt nytt. Vi får en ny livsanskuelse med et annet perspektiv enn det som var gjeldende i den katolske kirke. Dette bruddet dannet på mange måter en egen teologisk tankegang som senere ble gjeldende i de store og etablerte kirkesamfunn.

Det som kjennetegner denne teologiske argumentasjon er arbeidets betydning. Gjennom å delta i sitt sekulære yrke, så lever en i samsvar med sitt kristne kall. Luther brukte sin ”masketeologi” for å argumentere for dette synet. Ved å tjene medmennesker i sin hverdag gjør en at Gud selv kommer til menneskene gjennom kjærlighetshandlinger. Om det skulle være som snekker, forsørger, lege eller prest, så er det Gud selv som utfører sine gjerninger gjennom vanlige menneskers handlinger. Vektleggingen av det sekulære arbeidet som en del av Guds rikes utbredelse, ble på en unik måte utledet blant puritanerne. Her ser en særlig hvilken plass arbeidet hadde i den kristne sitt liv. Utsagnet til John Cotton kan stå som representativt for dette:

”The man who has faith knows, as Shepard indicated, that if he regards his calling as the work of Christ, if he learns to do the what he does ”in civil businesses, as the work of Christ,” then he may rest assured that he honors “God as much, nay more by the meanest servile wordly act” as if he should spend “all that time in meditation, prayer, or any other spiritual employment” (Michaelson 1953)

Også den nå avdøde paven, Johannes Paul II, anerkjenner den viktige verdien som arbeidet har. Etter hans oppfatning er dette arbeidet av stor betydning for Guds rike når det kan bidra til å bedre forholdet for menneskene.

De teologiske argumentene i tråd med plikt og kallsorienteringen er svært godt forenlige med en proposisjon om at religion kan påvirke selvregulering gjennom en fokusert målutvelgelse med vekt på verdsettelse av sekulære arbeidsoppgaver. Kristne mennesker gir teologiske læresetninger normativ verdi og dette medfører at arbeidet blir av "ultimate concerns" og betydningsfullt til forskjell fra andre sider av livet som ikke møtes av samme teologiske anerkjennelse. Dersom en ser sitt arbeid i lys av en større helhet hvor arbeidet er av verdi gjennom en teologisk intervensjon, så medfører dette at arbeidet helliggjøres. De aktuelle parter er ikke da kun arbeidstaker og arbeidsgiver, men arbeidet angår både en høyere makt og de mennesker som blir berørt av arbeidet som utføres. Et annet ord for dette kan være rolleutvidelse ved at arbeiderens oppgave blir utvidet til betydning for flere instanser.

Anerkjennelsen av arbeidet hvor oppgavene en gjør er en sentral del av og har betydning for troslivet, er en sentral kilde til prioritering av arbeidet. En kan derfor forvente en intensivert innsats hvor en har en positiv holdning til verdien av arbeidet. Dette kan igjen medføre utholdenhet og flid i de oppdrag en blir satt til å utføre, siden utførelsen av disse har en helliggjort verdi.

I lys av dette resonnementet er det derfor flere grunner til å hevde en materiell betydning for adferd gjennom plikt og kallsetikk.

Proposisjon 1: Plikt og kallsetikk kan ha en positiv påvirkning på selvregulering av adferd gjennom egnede mål og standarder.

Flere aspekt ved plikt og kallsetikken kan også hevdes å være relevante når en vurderer perspektivet i forhold til selv-effektivitet. Gjennom plikt og kallsorientering så valideres arbeidet på en gjennomtrengende måte. Arbeidet får en guddommelig verdi og anerkjennelse. Mahoney m.fl. (1999 & 2005) har vist at helliggjørelse av mål gir større utholdenhet. Dette utfallet er nært knyttet sammen med selv-effektivitet. Når en anser sitt arbeid som et slags samarbeid med en høyere makt, er det å forvente at dette medfører større forventning til mestring. Anerkjennelsen og støtten til sitt virke i omgivelsene er også en faktor som kan ha en positiv påvirkning på selv-effektivitet. Når en har en anerkjennelse på sitt arbeid fra omgivelsene, og en opplever sitt arbeid som en verdi fra en høyere makt, så

bidrar dette til at en står seg bedre når motgang kommer (Bandura 1995). Arbeidets verdi er da av kommunalverdi til forskjell fra om en opplevde sitt arbeid kun i forhold til egeninteresse og egennytte. En annen viktig kilde til økt selv-effektivitet er det individuelle ansvar alle mennesker får som følge av forvalteransvaret. Denne tankegang medfører nemlig at alle har noen ressurser som de kan bruke og som samtidig er av verdi for fellesskapet. For mennesker som sliter med dårlig selvbilde, er dette noe som kan være med på å øke holdning til mestring.

Proposisjon 2: Plikt og kallsetikk kan ha en direkte påvirkning på selv-effektivitet.

5.3.1 Standard og mål i henhold til fortjenesteorientering

Herlighetsteologien har et spesielt fokus på betydningen av ulike prinsipper som nærmer seg en magisk funksjon. Dette kommer tydelig frem hos Kenneth Hagin som er meget fokusert på at en må tro på en rett måte, og for ham står og faller utbyttet av ulike kristne handlinger med innstillingen til individet. Dette gjelder både i forhold til materialistisk velstand og i forhold til helse. Denne orientering kan medføre en økt selvkontroll fordi den legger vekt på både tanker og handlinger. Den kan således sies å påvirke selvreguleringen gjennom de kristne aktiviteter som endrer individets selvoppfattelse.

Den adferd som blir sentral og er av ”ultimate concern” innen fortjenesteorienteringen er å gi gaver eller tiende og slutte opp om menigheten. Gjennom denne adferd vil en oppleve å bli velsignet, som en konsekvens av å ha rett sitt sinnsinnstilling og handlet riktig. Det er derfor store krav en må oppfylle med hensyn på selvkontroll og selvregulering. Forkynnelsen om rikdom legger derfor opp til en virkelighetsoppfatning hvor det sentrale for å oppleve materiell velstand er å gi verdifulle gaver og delta aktivt i menigheten.

Til tross for en mulig positiv påvirkning på selvkontroll og selvregulering, så ser det ikke ut til å medføre en positiv påvirkning på adferd i kommersielle organisasjoner. Målfokuseringen innen fortjenesteorienteringen er nemlig knyttet til almisser og oppslutning om menighetslivet. Rikdommen kommer gjennom disse midlene og ikke gjennom aktiviteter som tradisjonelt anerkjennes som sentrale med kommersiell virksomhet. Positiv påvirkning på adferd i kommersielle organisasjoner kommer da som en sekundær konsekvens av økt selvregulering og selvkontroll.

Fortjenesteorienteringen skiller seg positivt ut fra de andre orienteringene i sin vektlegging av å gi tiende, da det kan argumenteres for at denne vektlegging medfører økt selvkontroll og selvregulering. Den fjerde proposisjonen til McCullough og Willoughby (2009) sier at dersom en bygger selvregulerende styrke innenfor et område, vil dette medføre en økt styrke

også på andre områder. Studiene til Muraven, Baumeister og Tice (1999) i lag med studien til Oaten og Cheng (2006), gav tydelige resultat hvor det ble funnet en endring i selvregulerende styrke med bakgrunn i en type selvregulerende øvelse. Det er dermed å forvente at kristne øvelser vil medføre økt selvregulerende styrke også i andre områder av livet.

Dette er av særlig interesse i forhold til herlighetsteologien på grunn av den sterke vektleggingen av å gi tiende. Flesteparten av pastorene i trosbevegelsen har et sterkt engasjement, ofte i en tilnærmet agitatorisk form, hvor tilhørerne settes under et betydelig press om å gi til menighetens arbeid. De fremhever samtidig betydningen av å gi med et velvillig sinn og med den rette innstilling. Dette er nærmest en forutsetning for å få velsignelse i etterkant. En må først så, for å kunne høste. Det hele underbygges ved løfter som sier at når en først gir, så får en mer igjen. Dette er essensen i forkynnelsen til både Hagin og Copeland på dette punktet, og de vitner med egne erfaringer om at dette fungerer i praksis.

Givertjenesten er dermed et element som er med på å øve opp den selvregulerende styrke. Det er også grunn til å forvente at den selvregulerende styrken vokser også i andre deler av livet til de involverte. Dette sterke fokuset på givertjeneste er ikke på samme måte betont i de øvrige orienteringene.

Fortjenesteorienteringen må sies å være uklar med tanke på om en gir standarder og mål som kan lede til selvkontroll og selvregulering. På den ene siden har en klare krav knyttet til å gi. Dette er i seg selv en klar standard og et mulig mål en kan klare. På den andre siden møter man derimot forestillingen om at man må gi med den rette innstillingen. Dette er et mye mer ullent begrep, og er vanskelig å få grep om på en god måte. Således er det vanskelig å si om denne orienteringen kan lede til selvregulering eller om man ikke klarer å gripe ønskelige standarder eller mål dersom den ønskede adferd oppleves uklar når en vektlegger den riktige innstilling.

Proposisjon 3: Fortjenesteorientering kan ha en positiv påvirkning på selvregulering og selvkontroll.

For å diskutere adferdsmessige konsekvenser som er relevante i en kommersiell kontekst, må en først legge til grunn en positiv påvirkning på selvregulering og selvkontroll. Dette kan det argumenteres for når en legger til fokuset på å gi gaver og tiende, samt oppslutningen om menigheten.

Likevel kan det også medføre en negativ påvirkning på selvregulering dersom det ikke synes å være noen sammenheng mellom adferd og manglende velsignelse som følge av den. Den samme nøytrale eller negative sammenheng kan en oppleve i forhold til selv-effektivitet. Det avgjørende da er om det oppleves å være en sammenheng mellom handling og utfall. Dersom det ikke oppleves å være en sammenheng vil dette kunne redusere opplevd selv-effektivitet siden en ikke vet hva som skal til for å lykkes.

5.4.1 Standard og mål i henhold til en fatalistisk orientering

Når et menneske tenker fatalistisk, er dette en ekstrem form for devaluering av egne muligheter og fremtidsutsikter. En høyere makt blir den aktive og handlende, mens individet kun blir gjenstand for og prisgitt guddommens luner og innfall. Egen innsats har da liten eller ingen betydning fordi alt til syvende og sist er styrt av en guddom som en ikke kan påvirke eller kommer utenom. Guddommens bestemmelser er endelige, og det er ingenting i personens makt som kan endre på utfallet.

Denne type tenkning har som tidligere nevnt vært sterkt til stede blant fattige mennesker som mangler håp for fremtiden. I dag ser vi tilløp til at en form for fatalistisk tankegang også brer om seg i Vesten i møte med for eksempel katastrofer og uhelbredelig sykdom.

I lys av dette er det vanskelig å argumentere for at en fatalistisk orientering påvirker mål og standarder slik at den utgjør en positiv forskjell på selvregulering og selvkontroll. Tvert om kan det tenkes at en slik apatisk orientering vil kunne føre til en lavere selvkontroll og selvregulering da tilværelsen preges av ansvars fraskrivelse.

Siden en ikke på noen måte styrer eller har noen innvirkning på egen skjebne, har en heller ikke noe incentiv til å søke muligheter for å endre egen livssituasjon. En har ingen framtidsrettet tro på at det er mulig å endre sine livsvilkår ved egen innsats, fordi alt og alle er underlagt sin skjebne.

Dette livssyn kan derfor medføre en ansvarsløs adferd hvor impulser og tilfeldigheter bestemmer ens handlinger. Denne tilpasning kan dermed fremstå som negativ for selvregulering og selvkontroll

Proposisjon 4: En fatalistisk orientering har en nøytral eller negativ påvirkning på selvkontroll og selvregulering da egne valg kun er av sekundær betydning.

Siden en fatalistisk orientering ikke antas å ha en positiv påvirkning på selvkontroll og selvregulering, er det også utelukket en positiv påvirkning på viktige adferdsfaktorer i kommersielle organisasjoner. I forhold til selv-effektivitet er det overveiende sannsynlig at dette perspektivet kan medføre en negativ påvirkning. Manglende selvstendigjøring og tro på egen kompetanse er klassiske kjennetegn på reduksjon i opplevd selv-effektivitet (Bandura 1995, Wormnes & Manger 2005)

5.5 Konsekvenser av KPA blant ansatte i en kommersiell organisasjon.

De overnevnte drøftinger har konkluderte med at verken fortjenesteorientering eller en fatalistisk orientering i snever forstand påvirker mål og standarder på en slik måte at de vil kunne spille en vesentlig rolle når en vurderer adferd i kommersielle organisasjoner. I det følgende vil drøftingen av den grunn fokusere på mulige konsekvenser av en plikt og kallsetisk orientering.

Hovedgrunnen til de forventede utfall av sentrale aspekter ved plikt og kallsetikken er orienteringens egenart som er sterkt fokusert i forhold til arbeid og forvalteransvar, og da er en også midt inne i aktuelle tema for en kommersiell organisasjon.

I henhold til proposisjonen kan en argumentere for en adferdsmessig betydning av plikt og kallsetikk i henhold til de mål og standarder som etableres innen dette paradigmet.

Kjernebudskapet i denne orienteringen er et syn hvor arbeidet er av betydning for Gud og må sees i forhold til en guddommelig viljesslutning. I henhold til denne skal arbeidet utføres til beste for skapningen, og gjennom dette gjør en Guds vilje. Måloppnåelse er dermed knyttet til utførelsen av arbeidet. På tvers av konfesjonelle grenser er representantene for denne orientering samstemte i dette anliggende. Ajzen og Maddens teori viser betydningen av gode holdninger, forventninger og intensjon. "Theory of planned behaviour" viser betydningen av samspillet mellom holdning, subjektiv norm og intensjon:

"Along with "attitude" we have to consider "subjective norm" before arriving at "intention". Subjective norm embraces the belief of other people whose opinions we value with regard to performing or not performing the behaviour. It would also accommodate a person's desire or lack of desire to comply with the opinions of others. Before arriving at a final position on intentions, one should realize that people differ in the relative weighting they attach to "attitude" and "subjective norm". (McKenna 2000)

Dersom en anser arbeidet som helliggjort og med en dypere mening enn den sekulære betydning, så kan en anta at dette også vil lede til en økt utholdenhet og arbeidsomhet med bakgrunn i en bedre selv-effektivitet. Dette forstås slik av Markman, Baron og Balkin:

Perseverance influences individuals' courses of action, the level of effort they put forth while pursuing their endeavors, the length of their endurance and their resilience in the face of setbacks and repeated failures (cf. Eisenberger & Leonard, 1980).

Perseverance also influences how much stress individuals can endure while they cope with setbacks, and the level of accomplishments they eventually realize (Bandura, 1997).

Med helliggjørelsen øker betydningen av arbeidet og forpliktelsen på arbeidet blir økt (Mahoney 2005). Den økte verdsettelsen av arbeidet gjør at en kan oppleve en større trygghet i rollen og utfører oppgavene tross indre og eksternt motstand siden utførelsen i seg selv er av betydning. Redegjørelsen for proposisjon 2 er også relevant for denne proposisjonen. Både intensitet og utholdenhet er viktige kjennetegn når en har god opplevd selv-effektivitet.

Proposisjon 5: Plikt og kallsetikk kan ha en positiv påvirkning på intensitet og utholdenhet i utførelsen av arbeidsoppgaver.

Også i forhold til kundeorientering, etisk adferd og fravær kan orienteringen hevdes å ha en positiv sammenheng. Et sentralt anliggende i plikt og kallsetikk er forståelsen av arbeidet som en kanal for å utføre religiøse plikter. Det er nemlig gjennom arbeidet en får del i Guds plan for sitt eget liv ved at en tar i bruk sine egne ressurser som en har fått i gave. Samtidig er dette et uttrykk for Guds opprettholdelse av skaperverket hvor mennesket får dekket sine behov. Å tjene Gud gjennom å utføre et arbeid for andre er dermed en oppsummering av det som ligger i plikt og kallsetikken.

I arbeidslivet betyr det da å være ærlig og å ha en interaksjon med motparten som også er ønskelig for denne. Samtidig kan en ikke behandle et annet individ som et middel for å oppnå egen lykke, men kun som et mål i seg selv (Kant). Fokus på kundens behov (Supphellen, Haugland & Oklevik 2010) og ønsker er derfor et sentralt anliggende når en gjennom sitt arbeid søker å bedre forholdene til sine medmennesker. Hennig-Thurau argumenterer for tre elementer som må oppfylles for at en ansatt skal opptre i tråd med god kundeorientering:

Regarding the motivation dimension of COSE (customer orientation of service employees), the employee's motivation to serve customers consists of three elements, namely: a positive

valence of customer-oriented behavior and the consequences associated with such behavior on the part of the employee; the employee's self-perception of being able to behave in a customer-oriented way (Vroom, 1967); and his or her expectations of reaching the desired outcome through engaging in such behavior (e.g. happy customers, rewards from the employer). Motivation is essential for the employee's transformation of social and technical skills into customer-oriented behavior (Hennig-Thrau 2004)

Plikt og kallsorienteringen vektlegger positive ringvirkninger av arbeidet. Dette betyr en positiv valens mellom kundeorientert adferd og konsekvenser av denne. En ansatt i en servicebedrift som lar seg influere av plikt og kallsetikk vil derfor kunne få en positiv påvirkning mot kundeorientering. Særlig for en servicebedrift er dette av stor betydning.

I samsvar med plikt og kallsetikken, slik den utformes av Martin Luther, kan det også argumenteres for lojalitet som et kjennetegn ved denne orientering. Luthers syn er statisk ved at han forutsetter at en skal forbli i det kallet en opprinnelig hadde. Utviklingen innen plikt og kallsetikken har senere gått bort fra dette standpunkt. Lojalitet og trofasthet i et bestemt kall blir ikke sett på som en dyd i henhold til denne tankegangen.

Etisk adferd kan rettes mot flere instanser enn ledelse, kolleger og kunder. Også i forhold til forvaltning av naturressurser er interaksjonen av betydning dersom en skal kunne ha en god forvaltning av disse. Ofte kan det være vanskelig for en bedrift å etablere en god etisk standard for hele virksomheten. I en intens konkurransesammenheng blir det å vinne avgjørende, og i prosessen er enkelte villige til å bryte egne og bedrifters retningslinjer så lenge man kan oppnå suksess. Ulovlig samarbeid og bestikkelser er eksempel på to relativt vanlige forbrytelser som kan skade merkevare og enkeltpersoner. Ansatte med høye etiske standarder er derfor å foretrekke i mange roller siden disse da har vanskeligere for å avvike fra ønskelig adferd (McKenna 2000). Med en kristen bakgrunn, og opparbeidet selvkontroll og selvregulering kan man hevde en økt etisk bevissthet og lojalitet. Plikt og kallsetikken kan således styrke den enkeltes etiske vandel også i en kommersiell organisasjon.

Wrzesniewski (m. fl. 1997) fant at til tross for lik rapportert helsetilstand, var ansatte som så på sin jobb som et "kall" mindre borte fra arbeidet. Grunnen til dette funnet er uklart. Ut fra en plikt og kallsorientering er det mulig at dette kan ha en sammenheng med den indre motivasjonen som øker når en anser sin jobb som et oppdrag som har verdi utover det sekulære. Psykologer anser en invers sammenheng mellom jobbfravær og trivsel på jobben. McKenna hevder at verdsettelsen av arbeidet blant de ansatte er viktig for det reelle fravær:

”But yet again one has to accept the influence exerted by intervening variables. The relationships between job satisfaction and absenteeism could be moderated by importance of the job to employees, the opportunity to use a variety of skills in the job where clear objectives exist, and the existence of good relationships with supervisors and peers. These variables could enhance the level of job satisfaction” (McKenna 2000).

Selv om trivsel i jobben ikke kan garantere et lavere sykefravær, så viser empirien at trivsel reduserer fravær. En ansatt som oppjusterer sitt syn på arbeidets verdi gjennom plikt og kallsetikk skal ifølge dette skjema få økt trivsel i arbeidet fordi det oppleves verdifullt. Trivselen på jobben kan da igjen være med på å redusere fraværet, selv om trivsel på ingen måte garanterer lavt sykefravær.

Proposisjon 6: Plikt og kallsetikk kan ha en positiv påvirkning på kundeorientering, etisk adferd og fravær.

Ennå en faktor som kan forventes å ha påvirkning er innovasjon og lærevillighet. Pave Johannes Paul II vektlegger denne delen av arbeidet når han viser til betydningen arbeidet har for menneskeslektens velvære. Arbeid som er til det gode for mennesket har derfor verdi i seg selv siden mennesker nyter fruktene av denne type arbeid. Vektleggingen av å bruke de talentene og gavene en har til å tjene andre mennesker styrker denne sammenheng. Gjennom å dyktiggjøre seg kan en tjene andre på en bedre måte. Stagnasjon i ferdighetsnivå er i så måte en svikt i forhold til mål og standarder, som i stedet legger opp til en utvikling av ferdigheter og kunnskaper. Villighet til endring og utvikling i ferdigheter kan derfor anses som kjennetegn på en adferd preget av plikt og kallsetikk. Denne holdningen til arbeidslivet blir også stadig viktigere (Grant 2003). Brochs-Haukedal opererer med følgende definisjon av læring: *”Læring er relativt varige forandringer av atferd og atferdsmuligheter som et resultat av erfaring og øvelse”* (Brochs-Haukedal 2010). Plikt og kallsetikken fokuserer på alle menneskers iboende ressurser og muligheter. Påvirkningen er da todelt. Alle antas å kunne bidra med noe og alle kan utvikle egne ferdigheter. Dette medfører en intendert forsterkning av mestringsforventning. Samtidig som en har et incentiv til å ikke stagnere, men fortsette utviklingen. Dette er viktige egenskaper blant ansatte i kommersielle organisasjoner. Dersom den ansatte har tillit til at den er kapabel til å håndtere arbeidsoppgaver og har et ønske om kompetanseheving, så er dette egenskaper som er verdifulle for en kommersiell aktør.

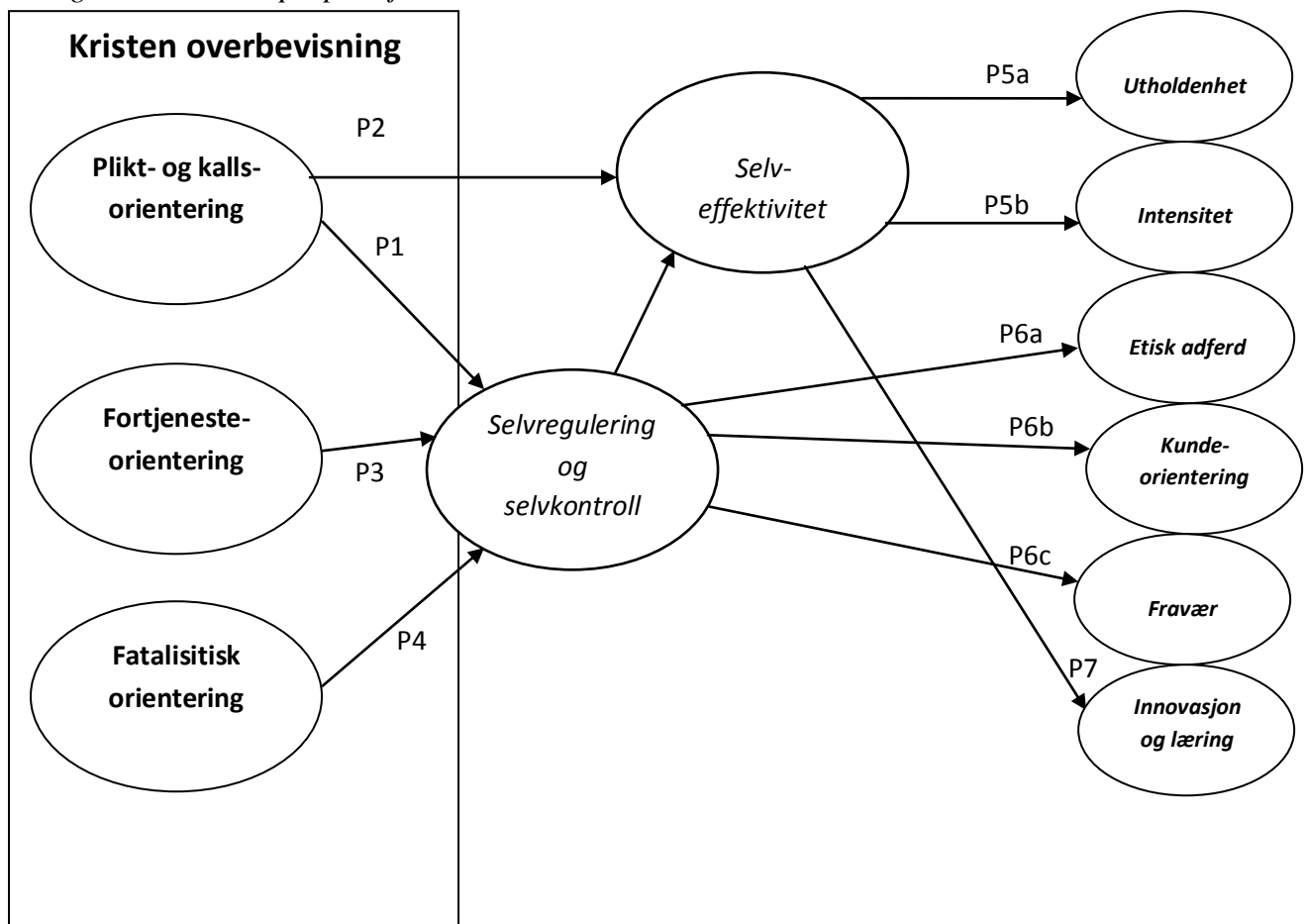
Innovasjon kan skje i lys av en utvikling og markerer nye ideer, metoder eller redskaper (Davidsen 2004). Gjennom innovasjon skapes store verdier, men innovasjon kan også være av

verdi for menneskeheten utover det økonomiske. Således lever en opp til budet fra den avdøde pave Johannes Paul ved å lede menneskeheten mot noe bedre. Med basis i plikt og kallsetikk kan mennesker utrustes og få pågangsmot og styrket selv-effektivitet til å fortsette innovasjons og læringsprosesser.

En høyere selveffektivitet er en viktig ressurs i en innovasjonsprosess. Bandura (1995) argumenterer for at tilstrekkelig opplevd selv-effektivitet ofte er avgjørende for realisering av innovasjoner eller annen utvikling. Grunnen til dette er at en ofte møter motbør i forbindelse med denne type prosesser og endringer. Forventningen om at en kan lykkes og at måloppnåelsen overgår motstand og negative konsekvenser er derfor ofte helt avgjørende.

Proposisjon 7: Plikt og kallsetikk kan påvirke læring og innovasjon i kommeriselle organisasjoner.

Figur 3: Skisse av proposisjoner

5.6 Teoretiske implikasjoner

Ved å knytte sammen KPA, religionspsykologisk forskning og nyere forskning på entreprenørskap har denne oppgaven kommet med en rekke proposisjoner om forholdet mellom KPA og adferd i kommersielle organisasjoner. Den store svakheten ved oppgaven er at proposisjonene i all hovedsak er teoretisk forankret og utledet. Det kan også vise seg vanskelig å teste dem empirisk. Grunnen til dette er at KPA er en begrenset del av en større helhet. Ofte vil aktørene være preget av flere og til dels motstridene perspektiver, og dette vil gjøre det vanskelig å bekrefte proposisjonene. Nye empiriske studier på dette feltet vil likevel kunne være med på styrke eller avvise proposisjonene. De anerkjente teoriene som ligger til grunn for oppgaven er en styrke for legitimiteten for proposisjonene og bidrar til å forenkle kritikk eller støtte til denne oppgave og tilhørende funn.

Opgaven er et bidrag til et felt hvor fortsatt mye arbeid gjenstår for å øke vår forståelse og kunnskap om en kompleks materie. Studien til McCullough og Wiloughby (2009) etablerer et interessant grunnlag for en fornyet innsats hvor en søker å danne seg en bedre forståelse av religionens påvirkning på adferd. Supphellen, Haugland og Oklevik (2010) viser med sin studie at religiøs orientering har materielle konsekvenser og bekrefter antagelsene til McCullough og Willoughby (2009) om at ulike kristne strømninger medfører forskjeller i utfall.

Styrken med studien til de norske forskerne er at de har gjort empiriske funn. Den skiller seg dermed fra arbeidet til Max Weber som mangler bevis for påstandene han kommer med, og dessuten motbeviser empirien hans hypoteser: ”*Amsterdams wealth was centered on Catholic families; the economically advanced German Rhineland is more Catholic than Protestant; all-Catholic Belgium was the second country to industrialize, ahead of a good half-dozen Protestant entities*” (Delacroix sitert av Innaccone 1998). Det banebrytende arbeidet som Weber gjorde har likevel etablert en slags grunnstruktur i forholdet mellom religion og økonomisk adferd. En viktig forutsetning for forskning i tradisjonen fra Weber er forventningen om at religiøs overbevisning er det avgjørende for økonomisk utfall, i motsetning til sosialkapitalteorier som hevder at utfallet er knyttet til nettverket som en religiøs institusjon er. Harvardprofessorene McCleary og Barro har utført en rekke studier i henhold til Weber sitt rammeverk. De argumenterer for at dette er funksjonelt til tross for at Weber selv mente at den religiøse påvirkningskraft ville bli erstattet av sekulære krefter i et moderne samfunn (McCleary & Barro 2006).

Studier hvor en analyserer religionens går ut over et dennesidig perspektiv. Når en studerer religiøse fenomener er en sentral faktor ofte betydningen av det som skjer etter døden. Alle andre nytteteorier forholder seg til det dennesidige, hvor nytteverdien termineres når døden inntreffer. For et religiøst menneske er denne nytteforståelsen ikke treffende når et flertall av verdens religioner tilegger livet etter døden stor verdi (Azzi & Ehrenberg 1975). Verdssettelsen av livet etter døden vanskeliggjør både økonomiske analyser og forventede adferdsmessige konsekvenser. Tidligere nevnte Barro og McCleary har gjort en rekke studier hvor de har søkt å finne sammenheng mellom økonomisk utvikling og religion:

“Our recent empirical research (Barro and McCleary, “Economic Growth”, “State Religions”, “Political Economy”) examines the effects of religious participation and beliefs on economic growth. We found that, for given rates of attendance at formal religious services, growth increased in response to a rise in certain religious beliefs. The beliefs that mattered most were those related to an after-life, notably those in hell and heaven. We also found that, for given beliefs, growth declined in response to an increase in participation at formal religious services. Or, to put it succinctly, growth rose in response to an increase in believing relative to belonging (McCleary 2007)”.

Problemet med studiene til McCleary og Barro er likevel den manglende sammenheng mellom forventede funn og empiri. Studier foretatt blant muslimer skulle i henhold til forfatternes teori medføre en sterk økonomisk vekst siden en finner høye verdier av religiøs tilslutning blant muslimer, men funnene de gjør viser at det ikke er tilfelle. Forfatterne har vansker med å forklare dette, men hevder at en grunn kan være myndighetenes restriksjoner (McCleary & Barro 2006).

Dette er etter mitt skjønn en studie hvor en kunne skaffet seg større innsikt dersom man arbeidet videre med å forstå de unike konsekvensene av religiøse orienteringer og betydningen av disse. Som vi har sett i denne oppgaven, kan en finne fruktbare koplinger mellom religiøse orienteringer og adferd. Dersom en vurderer problemet til McCleary og Barro i lys av denne tradisjonen, så har en flere forklaringer for de funn de har gjort. Eksempelvis kan folke-islam, med den noe fatalistiske tilnærming til tilværelsen, være av betydning for funnene av manglende økonomisk utvikling. En annen forklaring kan være at religiøsiteten preges av en ytre påvirkning til forskjell fra en indre. Dersom religiøsiteten kun har en ytre påvirkning og ikke springer ut som en indre kilde, har dette negative implikasjoner for selvkontroll (Bergin m. fl 1987, Neyrinck m. fl 2006). Det ser derfor ut til at et fokus på

samspeillet mellom religiøse orienteringer, selv-effektivitet, selvkontroll og selvregulering kan øke kunnskapen også om økonomisk utvikling.

Funnene i denne oppgave er således i konflikt med Harvardprofessorene. Den alternative forklaringsmodell en kan utlede fra denne oppgave har et potensiale til å redusere feilmarginen mellom teori og empiri. Etter min mening vil det være fruktbart for studier av formatet til Barro og McCleary hvor en inkluderer ulike religiøse perspektiver, en ville da fått mer valide resultater og forstått mer av hvilken betydning religion har for adferd og økonomisk utvikling.

Funnene i denne studien bidrar også til å sette spørsmålsteget ved Webers hypotese om sammenhengen mellom religion og økonomisk utvikling. Dersom antakelsene i denne studien er riktig, så fremstår fokuset på plikt og kallsetikk som en langt mer plausibel medvirkende forklaring til det kapitalistiske gjennombrudd enn fokuset på den kalvinske predestinasjonslæren.

5.7 Praktiske implikasjoner

De foregående proposisjoner hevder at ulike religiøse perspektiver på arbeid (representert ved KPA) kan angi utfall som er av stor relevans for en kommersiell organisasjon. De ulike proposisjonene angir adferd som er av stor betydning for en organisasjon som ønsker størst mulig nytte av sine ansatte. Fokus i denne oppgaven har vært på religiøse orienteringer, men store deler av oppgaven er relevant også med henblikk på sekulære orienteringer (Wrzesniewski m. fl 1997).

For en leder viser funnene i denne oppgaven at en kan få flere positive adferdseffekter blant de ansatte dersom en bygger opp under selv-effektivitet, selvkontroll og selvregulering av adferd. Gjennom KPA har oppgaven frembrakt flere holdninger og utsagn som enten har bygget opp under arbeidets verdi og ansvarliggjøring av adferd, eller ledet bort fra dette. Perspektivene en søker å fremme er ikke likegyldige, og en bør derfor være oppmerksom på hvordan en ønsker å forme de ansatte for at disse skal utvikle seg selv og bedriften på en best mulig måte.

Funnene bør være av stor interesse også for offentlige myndigheter. I Vesten er det veldig vanlig å definere tro som en privatsak og også se bort fra samfunnsmessige konsekvenser av tro. Dette er en naiv holdning til et fenomen som kan være med på å prege et samfunn utover det etiske. Religiøse orienteringer er av betydning også for økonomisk utvikling og

kommersiell virksomhet. I lys av disse proposisjonene kan en argumentere for at noen religiøse perspektiver legger til rette for økonomisk utvikling. Å forstå betydningen av ulike religiøse perspektiver er en kunnskap som offentlige myndigheter kan bruke som en ressurs i sin virksomhet.

Funnene i denne studien kan også være av stor verdi og interesse for ulike utdanningsinstitusjoner. Som oppgaven for øvrig har vist, gjenstår det ennå mye forskning på ulike aspekter av religiøse orienteringer. Denne oppgave er således et lite bidrag som kan øke forståelse for hvordan religiøse orienteringer kan gi praktiske adferdsmessige utslag. Funnene til McCollough og Willoughby (2009) gir en rekke implikasjoner, men også disse slår fast at dette feltet krever mye arbeid fremover for å utvide vår kunnskap om religiøse problemstillinger.

Det anbefales derfor en satsning på studier hvor en arbeider videre med konsekvensene av religiøse orienteringer. Studiene som ligger til grunn for denne oppgaven har vist at det både empirisk og teoretisk er mulig å finne valide resultat. Proposisjonene som er utledet i denne oppgaven er som tidligere nevnt ikke testet empirisk, og selv om dette er krevende så er det mye som kan gjøres for å skaffe oss en bedre innsikt i dette emnet. Studier som tar utgangspunkt i ulike fagdisipliner kan være en god måte å etablere ny kunnskap for å skaffe ny innsikt om religion. I mange henseender kan det å spille på andre disipliner være en effektiv og god måte å øke den spesielle kunnskapen om religion og kommersiell aktivitet.

7.0 Litteraturliste

- Aagard A. (1994): *Gregor af Nyssa. En oversættelse af Over Fadervor og Mod skædnetroen med indledning ved Anna Marie Aagard Fredriksberg*: Forlaget ANIS
- Abramowitz, J. S., Deacon, B. J., Woods, C. M., & Tolin, D. F. (2004). Association between Protestant religiosity and obsessive. Compulsive symptoms and cognition. *Depression and Anxiety*, 20, 70-76.
- Adams J. m.fl (2007) *Research Methods for Graduate Business and Social Science Students* New Dehli: Response Books
- Adelaja, S. (2009): *Money won't make you rich. God's principles for true wealth, prosperity, and success* Lake Mary: Charisma House
- Althaus, P. (1972): *The ethics of Martin Luther*. Philadelphia: Fortress Press
- Ampadu, C. (2009) *Correlation between African traditional religions and the problem of African societies today* Tilgjengelig fra: http://www.wciu.edu/docs/general/ampadu_article.pdf (Lastet ned: 15. mars 2011)
- Austin, J. T., & Vancouver, J. B. (1996). Goal constructs in psychology: Structure, process, and content. *Psychological Bulletin*, 120, 338-375.
- Azzi, C., & Ehrenberg, R. G. (1975). Household allocation of time and church attendance. *Journal of Political Economy*, 83, 27-56.
- Badcock G. D. (1998): *The way of life. A Theology of Christian Vocation*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company
- Bandura A. (1995): Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. Bandura a. red. (1995) *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge: Cambridge University Press
- Barro R. J. og McCleary R.M, (2003). Religion and Economic Growth Across Countries. *American Sociological Review* 68-85
- Bartkowski, J. P., Xu, X., & Levin, M. L. (2008). Religion and child development: Evidence from the early childhood longitudinal study. *Social Science Research*, 37, 18-36.
- Baumeister, R. F., & Exline, J. J. (2000). Self-control, morality, and human strength. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19, 29-42.
- Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2004). Self-regulation. C. Peterson & M. E. P. Seligman (Eds.), *Character strengths and virtues: A handbook and classification* (pp. 499-516). Washington, DC/New York: American Psychological Association/Oxford Press.
- Bediako, K. (2004): *Jesus and the Gospel in Africa. History and experience* Maryknoll: Orbis Books

- Bediako, K. (1995): *Christianity in Africa. The renewal of a Non-Western Religion*. Maryknoll: Orbis Books
- Bergin, A. E., Masters, K. S., & Richards, P. S. (1987). Religiousness and mental health reconsidered: A study of an intrinsically religious sample. *Journal of Counseling Psychology*, 34, 197-204
- Bibelen, bokmål* (1978/2005) Oslo: Det Norske Bibelselskap.
- Blaxter, Hughes & Tight (2006): *How to research*. (3. utg) New York: Open University Press
- Bouchard, T. J., McGue, M., Lykken, D., & Tellegen, A. (1999). Intrinsic and extrinsic religiousness: Genetic and environmental influences and personality correlates. *Twin Research*, 2, 88-98.
- Brochs-Haukedal W. (2010) *Arbeids- og Lederpsykologi* (8. utg.) Oslo: Cappelen Damm AS
- Bryman A. (2001) *Social Research Methods* Oxford: Oxford University Press
- Calvin, J. (oversettelse Beveridge H.) (2008): *Institutes of the Christian religion*. Peabody: Hendrickson Publishers
- Carson D. A. (2002): *Divine Sovereignty & Human Responsibility. Biblical perspectives in tension*. Eugene: Wipf and Stock Publishers
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1998). *On the self-regulation of behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Cohen, A. B. (2003). Religion, likelihood of action, and the morality of mentality. *International Journal for the Psychology of Religion*, 13, 273-285.
- Cohen, A. B., & Rozin, P. (2001). Religion and the morality of mentality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 697-710.
- Cohen, J. D., Aston-Jones, G., & Gilzenrat, M. S. (2004). A systems level theory on attention and cognitive control. In M. I. Posner (Ed.), *Cognitive neuroscience of attention* (pp. 71-90). New York: Guilford Press.
- Copeland K. (1974): *The Laws of Prosperity*. Fort Worth: Kenneth Copeland Publications
- Davidson B. A. (2004) Beyond the Protestant work ethic –Why some cultures innovate – Learning from history. *Teletronikk*, 2, 5-25
- Duckworth, A. L., & Seligman, M. E. P. (2006). Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents. *Psychological Science*, 16, 939-944.
- Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press.

- Emmons, R. A., Cheung, C., & Tehrani, K. (1998). Assessing spirituality through personal goals: Implications for research on religion and subjective well-being. *Social Indicators Research*, 45, 391-422.
- Fee G. D. (1987): *The New International Commentary on the New Testament. The First Epistle to the Corinthians*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company
- Fee G. D. (2006): *The Disease of the Health and Wealth Gospels*. Vancouver: Regents College Publishing
- Ferguson, D. A. S. (1993) Predestination: A Scottish Perspective. *Scottish Journal of Theology*, 46, 457-478
- Fishbach, A., Friedman, R. S., & Kruglanski, A. W. (2003). Leading us not into temptation: Momentary allurements elicit overriding goal activation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 296-309.
- Frankfort-Nachmias C. & Nachmias D. (2000) *Research Methods in the Social Sciences* (6. utg) New York: Worth Publishers
- Gifford, P. (1990) Prosperity: A new and foreign element in African Christianity. *Religion*. 20 (4), 373-388
- Gilhus & Mikaelsson (red) (2007): *Verdens levende religioner*. Oslo: Pax Forlag
- Grant R.M (2003) The knowledge Based View of the Firm. Faulkner D. & Campbell A. red (2003) *The Oxford Handbook of Strategy*. Oxford University Press
- Grønmo S. (1996) Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskningen. Holter H. & Kalleberg R. red (1996): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* Oslo: Universitetsforlaget
- Haley, K. J., & Fessler, D. M. T. (2005). Nobody's watching? Subtle cues affect generosity in an anonymous economic game. *Evolution and Human Behavior*, 26, 245-256.
- Hartshorne, H., May, M. A., & Maller, J. B. (1929). *Studies in the nature of character: Vol. 2. Studies in service and self-control*. New York: Macmillan.
- Hagin K. E. (1995): *Biblical Keys to Financial Prosperity*. Tulsa: Kenneth Hagin Ministries
- Halvorsen K. (2008): Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode. (5. utg) Oslo: J. W. Cappelens Forlag
- Hägglund B.(oversettelse av Gene Lund) (1968): *History of Theology* .St. Louis: Concordia Publishing House
- Hennig-Thurau T. (2004) "Customer orientation of service employees: Its impact on customer satisfaction, commitment, and retention", *International Journal of Service Industry Management*, Vol. 15 (5), 460 - 478

Hvidt, N.C (2007) Tro og Helbred. *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*. 7, 97-126

Iannaccone, L. R. (1998). Introduction to the economics of religion. *Journal of Economic Literature*, 36, 1465-1496.

Jacobsen D. I. (2005): *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (2. utg) Kristiansand: Høyskoleforlaget

Jewett, Paul K.(1985): *Election and Predestination* Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company

Kolden, M. (1983) Luther on Vocation. *Word & World*. 3(4), 382-390

Koole, S. L. (2007). *Raising spirits: An experimental analysis of the affect regulation functions of prayer*. Ikke publisert manuskript, Vrije Universiteit, Amsterdam.

Kleinhans, K. (2005) The Work of a Christian: Vocation in Lutheran Perspective. *Word & World*. 25 (4), 394- 402

Kullerud D. (1996): *Hans Nielsen Hauge. Mannen som vekket Norge*. (2. utg) Oslo: Forlaget Forum Aschehoug

Lambert III L. (2009): *Spirituality, Inc. Religion in the American Workplace*. New York: New York Univeristy Press

Lane Craig W. (1999): *The Only Wise God. The compatibility of Divine Foreknowledge and Human Freedom*. Eugene: Wipf and Stock Publishers

Lee N. & Links I. (2008) *Doing Business Research. A guide to theory and practice* London: SAGE Publications

Mahoney, A., Carels, R. A., Pargament, K. I., Wachholtz, A., Leeper, L. E., Kaplar, M., et al. (2005). The sanctification of the body and behavioral health patterns of college students. *International Journal for the Psychology of Religion*, 15, 221-230.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Cole, B., Jewell, T., Magyar, G. M., Tarakeshwar, N., et al. (2005). A higher purpose: The sanctification of strivings in a community sample. *International Journal for the Psychology of Religion*, 15, 239-262.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., et al. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, 13, 321-338.

Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15, 559-596.

- Markman, G. D., Baron, R., & Balkin D.B (2005). Are perseverance and self-efficacy costless? Assessing entrepreneurs' regretful thinking. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 1-19
- McConnell D. R. (2007): *A different gospel*. (4. utg.) Peabody: Hendrickson Publishers inc.
- McCullough M. E. & Willoughby B. L (2009) *Religion, Self-Regulation, and Self-Control: Associations, Explanations, and Implications*. *Psychological Bulletin*. 135 (1), 69-93
- McGrath A. (2001): *Christian Theology. An Introduction*. (3.ed) Oxford: Blackwell Publishing
- McGrath A. (1998): *Historical Theology. An Introduction to the History of Christian Thought*. Oxford: Blackwell Publishing
- McCleary R. M og Barro R. J (2006) Religion and Economy. *Journal of Economic Perspectives*. 20: 2, 49-72
- McCleary R. M og Barro R. J (2006) Religion and Political Economy in an International Panel. *Journal for the Scientific Study of Religion* 45:2, 149-175
- McCleary R. M (2007) Salvation, Damnation, and Economic Incentives. *Journal of Contemporary Religion* 22:1, 49-74
- McCleary R. M (2009) Religion and Economic Development. The advantage of moderation. *Policy Review* 148
- McKenna E. (2000) *Business Psychology and Organisational Behaviour. A student's Handbook* (3.ed) Philadelphia: Taylor & Francis Inc
- McNamara, P. (2002). The motivational origins of religious practices. *Zygon*, 37, 143-160.
- Michaelsen, R. S. (1953) Changes in the Puritan Concept of Calling or Vocation. *The New England Quaterly*. 26 (3), 315-336
- Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self-control resemble a muscle? *Psychological Bulletin*, 126, 247-259.
- Muraven, M., Baumeister, R. F., & Tice, D. M. (1999). Longitudinal improvement of self-regulation through practice: Building self-control strength through repeated exercise. *Journal of Social Psychology*, 139, 446-457.
- Nash L. & McLennan S. (2001): *Church on Sunday, Work on Monday. The challenges of Fusing Christian Values with Business Life*. San Francisco: Jossey-Bass
- Neyrinck, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Duriez, B., & Hutsebaut, D. (2006). Cognitive, affective and behavioral correlates of internalization of regulations for religious activities. *Motivation and Emotion*, 30, 323-334.

- Niehoff, A. H. og Anderson, J. C (1966) Peasant Fatalism and Socio-economic Innovation. *Human Organization*. 25 (4), 273-283
- Oaten, M., & Cheng, K. (2006). Improved self-control: The benefits of a regular program of academic study. *Basic and Applied Social Psychology*, 28, 1-16.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519-543.
- Pave Johannes Paul II (1981) (oversettelse Erik Mørstad 1982) *Laborem Exercens*
Tilgjengelig fra: <http://www.katolsk.no/info/jp2/le/> (Lastet ned 1. Juli 2010)
- Pave Johannes Paul II (1991) *Centesimus Annus* Tilgjengelig fra:
http://www.vatican.va/edocs/ENG0214/_INDEX.HTM (lastet ned 28. oktober 2010)
- Placher W. (red) (2005): *Callings. Twenty centuries of Christian Wisdom on Vocation*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company
- Powers, W. T. (1973). *Behavior: The control of perception*. Chicago: Aldine.
- Rachlin, H. (2000). *The science of self-control*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ravnåsen S. (2002): *Ånd og Hånd. Hans Nielsen Hauges etikk for Ledelse og Næringsliv*. Oslo: Luther Forlag
- Richardson C. (ed) (2004): *This is Our Calling*. London: Society for Promoting Christian Knowledge
- Ringdal K. (2001): *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke
- Ryan, R. M., Rigby, S., & King, K. (1993). Two types of religious internalization and their relations to religious orientations and mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 586-596.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32, 15- 25.
- Saroglou, V., Delpierre, V., & Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: A meta-analysis of studies using Schwartz.s model. *Personality and Individual Differences*, 37, 721-734.
- Saroglou, V., & Fiasse, L. (2003). Birth order, personality, and religion: A study among young adults from a three-sibling family. *Personality and Individual Differences*, 35, 19-29.
- Saroglou, V., Pichon, I., Trompette, L., Verschuere, M., & Dernelle, R. (2005). Prosocial behavior and religion: New evidence based on projective measures and peer ratings. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44, 323-348

Saunders, Lewis & Thornhill (2007) *Research Methods for business Students* (4th ed), Harlow, Person Education Limited.

Saucier, G., & Skrzypinska, K. (2006). Spiritual but not religious? Evidence for two independent dispositions. *Journal of Personality*, 74, 1257-1292

Seeley, E. A., & Gardner, W. L. (2003). The .selfless. and self-regulation: The role of chronic other-orientation in averting self-regulatory depletion. *Self and Identity*, 2, 103-117.

Schmeichel, B. J., & Baumeister, R. F. (2004). Self-regulatory strength. In R. F. Baumeister & K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* (pp. 84-98). New York: Guilford Press.

Solomon, R.C. (2003) On Fate and Fatalism. *Philosophy East and West*. 4 (10), 435-454

Supphellen M, Haugland S. A. & Oklevik O. (2010) Entrepreneurial orientation, self-efficacy, and religious attitudes in small third-world enterprises. *Paper to be presented at the SMS 30th Annual International Conference September 12-15, 2010, Rome, Italy*

Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72, 271-322.

Tarakeshwar, N., Swank, A. B., Pargament, K. I., & Mahoney, A. (2001). The sanctification of nature and theological conservatism: A study of opposing religious correlates of environmentalism. *Review of Religious Research*, 42, 387-404.

Taylor, R (1962) Fatalism. *The Philosophical Review*. 71 (1), 56-66

Tix, A. P., & Frazier, P. A. (2005). Mediation and moderation of the relationship between intrinsic religiousness and mental health. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 295-306.

Tjora A. (2010): *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Vohs, K. D., Baumeister, R. F., & Ciarocco, N. J. (2005). Self-regulation and self-presentation: Regulatory resource depletion impairs impression management and effortful self-presentation depletes regulatory resources. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 632-657.

Volf M. (2001): *Work in the Spirit. Toward a Theology of Work*. Eugene: Wipf and Stock Publishers

Walker, C., Ainette, M. G., Wills, T. A., & Mendoza, D. (2007). Religiosity and substance use: Test of an indirect-effect model in early and middle adolescence. *Psychology of Addictive Behaviors*, 21, 84-96.

Walker, L. J. (1999). The perceived personality of moral exemplars. *Journal of Moral Education*, 28, 145-162.

Weber M. (oversettelse Christian Koch) (1972): *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: Gyldendal norsk forlag

Weisbuch-Remington, M., Mendes, W. B., Seery, M. D., & Blascovich, J. (2005). The nonconscious influence of religious symbols in motivated performance situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1203-1216.

Welch, M. R., Tittle, C. R., & Grasmick, H. G. (2006). Christian religiosity, self-control and social conformity. *Social Forces*, 84, 1605-1623.

Wenger, J. L. (2003). Implicit components of religious beliefs. *Journal of Psychology and Christianity*, 22, 223-229.

Wenger, J. L. (2004). The automatic activation of religious concepts: Implications for religious orientations. *International Journal for the Psychology of Religion*, 14, 109-123.

Wenger, J. L. (2007). The implicit nature of intrinsic religious pursuit. *International Journal for the Psychology of Religion*, 17, 47-60.

Wigen T. (1993): *Religionsfilosofi. En bok om tro, fornuft og livets mening*. Oslo: Luther Forlag

Wills, T. A., Gibbons, F. X., Gerrard, M., Murry, V. M., & Brody, G. H. (2003). Family communication and religiosity related to substance use and sexual behavior in early adolescence: A test for pathways through self-control and prototype perceptions. *Psychology of Addictive Behaviors*, 17, 312-323.

Wingren G. (oversettelse Rasmussen C.C.) (2004): *Luther on Vocation*. Eugene: Wipf and Stock Publishers

Wormnes B., Manger T. (2005) *Motivasjon og mestring. Veier til effektiv bruk av egne ressurser* Bergen. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke

Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P., & Schwartz, B. (1997). Jobs, careers, and callings: People's relations to their work. *Journal of Research in Personality*, 31, 21-33.